

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Б.В. Деревянко

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО

Навчально-методичний посібник

Суми - 2015

Рецензенти:

доктор юридичних наук
доктор юридичних наук

В.Д. Чернадчук
С.М. Грудницька

*Рекомендовано до друку методичною радою юридичного факультету
Української академії банківської справи
(протокол № 1 від 01.09.2015 р.)*

Дерев'янка Б.В.

Зобов'язальне право : навч.-метод. посібник. Ч. I. / Б.В. Дерев'янка ;
МОН України, Українська академія банківської справи. – Суми : УАБС,
2015. – 106 с.

У навчально-методичному посібнику зобов'язальне право визначено підгалуззю як цивільного, так і господарського права. Розкрито поняття, значення, правову природу, особливості зобов'язань та їх правового регулювання, визначено механізм виникнення та реалізації зобов'язань різного роду, визначено коло учасників зобов'язальних відносин, надано характеристику договорам як підставам виникнення зобов'язань (в т.ч. окремо господарським та цивільно-правовим договорам), схарактеризовано установчі документи суб'єктів господарювання, на основі яких виникають зобов'язання.

Посібник складається із шести тем, кожна з яких закінчується стислими висновками. У кінці кожної теми наводяться завдання і питання для самоконтролю, а також теми рефератів, що спрямовані на опрацювання додаткових наукових і практичних джерел, часто інших країн.

Для студентів і магістрантів вищих навчальних закладів, аспірантів і вчених та усіх, хто цікавиться зобов'язальним правом України.

УДК 346.3
ББК 67.303.3

© Б.В. Дерев'янка, 2015
© УАБС, 2015

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1. Zobов'язальне право як підгалузь господарського права. Поняття і види господарських zobов'язань.....	6
Тема 2. Учасники zobов'язальних відносин.....	22
Тема 3. Договори як підстави виникнення zobов'язань	31
Тема 4. Господарський договір як підстава виникнення господарських zobов'язань	47
Тема 5. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення zobов'язань між людиною та іншими учасниками zobов'язальних відносин.....	68
Тема 6. Установчі документи суб'єктів господарювання, на основі яких виникають zobов'язання	92
Перелік посилань	104

Вступ

Сучасне життя будь-якої людини, а тим більше колективного утворення, і особливо у сфері економіки пов'язане з покладанням на себе та виконанням значної кількості зобов'язань. Зобов'язання мають різну правову природу – цивільно-, господарсько-, адміністративно-правову. Вони виникають на основі різних юридичних фактів і подій, легітимізуються нормативно-правовими актами, договорами, актами органів господарського керівництва, державної і місцевої влади тощо. Не буде великим перебільшенням твердження про те, що завдяки виникненню зобов'язань відбувається розвиток економіки держави та розвиток усієї цивілізації.

Крім галузевої приналежності тих чи інших зобов'язальних правовідносин можна помітити їх розподіл за галузями і сферами виробництва та соціальної сфери. Значний шар господарських та інших зобов'язань припадає на сферу надання фінансових послуг. Комерційні банки, фондові і товарні біржі, кредитні установи і кредитні спілки, страхові і консалтингові компанії, інвестиційні та пенсійні фонди вступають у зобов'язальні відносини із суб'єктами господарювання та громадянами - суб'єктами цивільного права. Саме тому важливим є комплексне дослідження зобов'язальних відносин за допомогою застосування інструментарію кількох галузей права. Особлива увага при цьому повинна приділятися забезпеченню виконання зобов'язань.

Для сприяння дослідженню правових проблем, які виникають під час вступу у зобов'язальні відносини, належного виконання їх учасниками своїх зобов'язань було розроблено скорочений курс «Зобов'язальне право», який включає шість тем і побудований як розширена складова частина курсів «Цивільне право» і «Господарське право». Більшість викладених у посібнику тем складено згідно з паспортом спеціальності 12.00.04 – «Господарське право, господарсько-процесуальне право», затвердженим постановою ВАК України від 12 червня 2002 року № 20-11/6.

Посібник підготовлено для студентів, курсантів і магістрантів вищих навчальних закладів, аспірантів і вчених та усіх, хто цікавиться правовим регулюванням зобов'язальних відносин в Україні і світі.

Посібник складається із вступу, шести тем, висновків, переліку нормативно-правових актів, які регулюють зобов'язальні відносини в Україні, і підручників, в яких з юридичної точки зору розкрито різні аспекти договірної і зобов'язального права, тестові завдання та питання до підсумкового контролю з курсу.

При підготовці навчального посібника було враховано положення нормативних актів, чинних на 1 червня 2015 року, а також підручники і посібники та наукові роботи радянських, вітчизняних і російських економістів і юристів, зокрема таких як: Т.Є. Абова, А.В. Белозьоров, О.А. Беляневич, Т.В. Боднар, М.І. Брагінський, І.Л. Брауде, О.М. Вінник, В.В. Вітрянський, О.П. Віхров, М.К. Галянтич, С.М. Грудницька, О.В. Дзера, Д.В. Задихайло, О.Р. Зельдіна, Г.Л. Знаменський, О.С. Йофе, А.Ю. Кабалкін, Ю.Х. Калмиков, О.Р. Кібенко, О.А. Красавчиков, М.В. Кротов, Н.С. Кузнєцова, Л.А. Лунц, В.В. Луць, М.Н. Малєїна, В.К. Мамутов, І.Б. Новицький, О.П. Подцерковний, Г.В. Пронська, О.Н. Садіков, Н.О. Саніахметова, Л.В. Саннікова, Г.В. Смолин, В.В. Сухонос, В.Д. Чернадчук, О.О. Чувпило, А.Є. Шерстобітов, Г.Ф. Шершеневич, Є.Д. Шешенін, В.С. Щербина та інших. Як бачимо, переважна більшість вчених, що вивчали зобов'язальні відносини, належать до різних шкіл цивільного права. Це пояснюється наявністю столітнього досвіду спокійної роботи шкіл цивільного права в СРСР, Україні та РФ, а також тим, що основа зобов'язальних відносин знаходиться у межах науки цивільного права. Однак значний шар, специфіка цих відносин, особливо у сфері підприємництва, знаходиться у площині господарського права. Тому запропонований навчальний курс «Зобов'язальне право» буде розглядатися у більшій мірі з позицій господарсько-правової науки.

Тематичний план магістрантів денної форми навчання містить десять тем. Деякі теми курсу «Зобов'язальне право» не увійшли до змісту цього навчально-методичного посібника у зв'язку з тим, що вони вивчаються в межах інших дисциплін, зокрема у межах господарського та цивільного права, а деякі теми потребують більш ретельного опрацювання і розширять посібник пізніше.

Тема 1.

Зобов'язальне право як підгалузь господарського права. Поняття і види господарських зобов'язань

План

- 1. Поняття галузі, підгалузі та інституту права. Місце зобов'язального права за цією класифікацією**
- 2. Складові зобов'язального права як комплексної галузі права.**
- 3. Поняття та основні види господарських зобов'язань.**
- 4. Підстави виникнення господарських та інших зобов'язань.**
- 5. Способи забезпечення виконання господарських зобов'язань.**

1. Поняття галузі, підгалузі та інституту господарського права. Місце зобов'язального права за цією класифікацією

Галузі права можуть бути самостійними та комплексними.

У межах самостійних галузей права існує велика кількість підгалузей. Комплексні галузі права самі є підгалузями 2-х або більше самостійних галузей права. Можуть діяти інститути тієї чи іншої галузі права, які є меншими за обсягами та значенням ніж галузі чи підгалузі права.

Становлення основних галузей права відбулося у ХІХ столітті у зв'язку з утвердженням буржуазних відносин у Європі та Північній Америці. Цей процес пов'язаний з кодифікацією ряду галузей законодавства (морського, цивільного, кримінального, торгового) і розвитком таких галузей права, як адміністративне, фінансове і банківське. Г. Еллінек виділяв у публічному праві такі галузі, як міжнародне, державне, адміністративне, судове, кримінальне та процесуальне право. При цьому вченим не визнавалася наявність чітких критеріїв галузеутворення, оскільки вважав, що при тісному внутрішньому зв'язку усіх функцій держави неможливо провести розділ публічно-правових дисциплін за формальними критеріями.

У праві колишнього СРСР поділ галузей права на самостійні та комплексні було запроваджено у 1930-ті роки. З того часу правом різних країн було сприйнято поділ галузей права на самостійні та комплексні за предметом регулювання (певними відносинами) і методами (або одним

основним методом), які застосовуються для врегулювання правовідносин, притаманних тій чи іншій галузі права.

На сьогодні більшістю європейських вчених в якості головного критерію поділу права на галузі виступає предмет правового регулювання. Наприклад, вказується, що багатоманітність соціальних відносин має наслідком наявність різноманітних юридичних зв'язків між індивідами або групами. Це призводить до того, що у змісті правової системи виникають розподіли, розчленування, необхідні для того, щоб полегшити виклад, вивчення і застосування норми. Таким чином, тут виділяється кілька фундаментальних категорій права, яким відповідають його найважливіші галузі, що поділяються, у свою чергу, на підгалузі, інститути або на приватні дисципліни: це і є розділи права.

У рамках останньої концепції у більшості європейських країн до публічного (державного) права пропонується відносити конституційне, адміністративне, державне фінансове і міжнародне державне право; до приватного – цивільне, комерційне (у нас – господарське), трудове, деякі інші «розділи» (соціальне право, приватне міжнародне право, приватне судове право). Окремо виділяється так зване «змішане право» – кримінальне, повітряне, морське, будівельне право.

З іншого боку, як неодноразово зазначав відомий академік В.К. Мамутов, немає галузей приватного права і галузей публічного права. Поділяти галузі права за такими видами є неприпустимою помилкою. Є приватні і публічні інтереси. Ці інтереси притаманні кожній галузі права. Різниця полягає лише в обсязі одних або інших інтересів. У цивільному праві безумовно превалюють приватні інтереси. Але це не означає, що там зовсім відсутні публічні. І з точністю навпаки можна сказати про право адміністративне. А особливістю господарського права і, відповідно, його підгалузей, є наявність приблизно однакової кількості приватних і публічних інтересів. Хоча протягом останніх десятиліть публічні інтереси у господарському праві почали переважати, рівно як і в інших галузях права. Можна навести приклади, коли держава втручається у галузі з майже 100% обсягом приватних інтересів, зокрема коли вона встановлює додаткові податки до бездітних родин, холостяків або привілеї для багатодітних родин тощо.

На сьогодні у праві України та більшості держав світу визнано існування в якості самостійних галузей права конституційного

(державного), адміністративного, цивільного, кримінального та господарського, трудового права.

За іншими галузями права в основному визнається статус комплексних. До таких належать підприємницьке право, митне право, банківське право, біржове право, податкове право та інші.

Окремими вченими (зокрема М.І. Брагінським та В.В. Вітрянським; О.В. Дзерию, Н.С. Кузнєцовою, В.В. Луцьом, О.П. Віхровим, О.А. Беяневич, Т.В. Боднар та іншими) підготовлено підручники, посібники, наукові праці, де застосовується назва «Зобов'язальне право». А отже, окремі вчені визнають існування окремої комплексної галузі права – «Зобов'язальне право», яка є підгалуззю господарського права. Хоча переважна більшість інших вчених не визнає існування зобов'язального права, а вважає, що існує значний комплекс правовідносин, пов'язаних із регулюванням зобов'язальних відносин і відносин, що опосередковуються договорами.

Зрозуміло, що поділ суспільних відносин та їх регулювання на галузі і правові інститути є умовним. Тому можна вважати існуючою в Україні окрему комплексну галузь «Зобов'язальне право». Можливо, не менш вірним буде вважати наявність окремих правових інститутів, пов'язаних із різними зобов'язаннями і договорами. У першому випадку треба буде довести наявність у зобов'язального права комплексу основних елементів, притаманних комплексній галузі права – предмета разом із правовідносинами, цілі і завдань, суб'єктів, законодавства, а в ідеалі ще й методів (чи хоча б одного) і принципів (або хоча б одного).

2. Складові зобов'язального права як комплексної галузі права

Ціль зобов'язального права можна визначити як системне правове забезпечення виконання цивільно-правових і господарських зобов'язань.

Предметом може бути безпосередньо господарська діяльність, що має наслідком виникнення, зміну або припинення зобов'язань.

Метод зобов'язального права, який би був притаманний лише йому, відсутній. А тому зобов'язальне право є комплексною галуззю права і використовує загальні методи регулювання своїх відносин, зокрема у різному взаємозв'язку групи імперативних і диспозитивних методів.

Принципи, які б можна було назвати власними принципами зобов'язального права, на сьогодні відсутні. Тому у зобов'язальному праві використовуються загальні принципи здійснення господарської діяльності:

- забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання;
- свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом;
- вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України;
- обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави;
- захист національного товаровиробника;
- заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

Суб'єктами зобов'язального права можуть бути як суб'єкти господарювання, так і суб'єкти адміністративного та цивільного права.

Система джерел і система законодавства. Джерелами зобов'язального права є ті самі види джерел, що притаманні господарському та цивільному праву.

Наукові школи зобов'язального права у класичному розумінні на сьогодні відсутні. Хоча у Російській Федерації відомі вчені М.І. Брагінський та В.В. Вітрянський підготували декілька підручників і посібників із зобов'язального права, підготували і захистили значну кількість аспірантів, які проводили наукові дослідження за темами, присвяченими господарським зобов'язанням і господарським договорам.

В Україні значну кількість досліджень з метою визначення правового режиму зобов'язань і договорів проводила О.М. Беляневич. Проте кілька її аспірантів навряд чи можна вважати повноцінною правовою школою.

3. Поняття та основні види господарських зобов'язань

Поняття господарського зобов'язання дається ГК України у частині 1 статті 173:

Господарське зобов'язання – зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГК України, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

На сьогодні існує багато класифікацій видів зобов'язань. Проте не усі види зобов'язань отримали закріплення у законодавстві України. Виходячи із цього зобов'язання можна поділити на легальні (тобто ті, що названі законодавством) і доктринальні (тобто ті, які названо провідними вченими у науковій та навчальній літературі, проте не закріплено у законодавстві).

Вважаємо за необхідне назвати хоча б ті види легальних зобов'язань, правовий режим яких закріплено нормами ГК України:

Майново-господарські зобов'язання (стаття 175 ГК України) – цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Цей вид зобов'язань, що виникають між учасниками господарських відносин, регулюється Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України.

Майново-господарські зобов'язання можуть виникати на основі положень установчих документів суб'єктів господарювання, із актів органів господарського керівництва, двосторонніх та інших договорів.

Організаційно-господарські зобов'язання (стаття 176 ГК України) – це зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана

сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Організаційно-господарські зобов'язання виникають між органом державної влади чи місцевого самоврядування, органом господарського керівництва, головним підприємством об'єднання підприємств чи самим об'єднанням підприємств, зокрема холдинговою компанією, управненим суб'єктом господарювання по відношенню до іншого суб'єкта господарювання.

Підставою для виникнення організаційно-господарських зобов'язань є закон, в силу якого одна сторона є такою, що стоїть вище іншої; акт про утворення суб'єкта господарювання; адміністративний акт управлінської дії; господарський договір.

В якості підвидів організаційно-господарських зобов'язань О.М. Вінник виділяє зобов'язання:

- між суб'єктом господарювання та власником його майна - засновником;
- між суб'єктом господарювання та органом державної влади, органом місцевого самоврядування, наділеним господарською компетенцією щодо цього суб'єкта;
- між суб'єктами господарювання, які разом організовують об'єднання підприємств чи господарське товариство, та органами управління цих об'єднань чи товариств;
- між суб'єктами господарювання у разі, якщо один із них є щодо іншого дочірнім підприємством;
- між двома і більше суб'єктами господарювання - учасниками договору про спільну діяльність, один із яких є керівником спільної діяльності;
- в інших випадках, передбачених ГК України та іншими нормативними, адміністративними актами чи установчими документами суб'єкта господарювання [1, с. 207-208].

Соціально-комунальні зобов'язання (стаття 177 ГК України) – зобов'язання суб'єктів господарювання за рішенням місцевої ради за рахунок своїх коштів відповідно до закону створювати спеціальні робочі місця для осіб з обмеженою працездатністю та організовувати їх професійну підготовку.

Ці зобов'язання за своєю правовою природою не є повністю господарськими, проте вони виникають між суб'єктом господарювання і державою, територіальною громадою, окремими громадянами. Ці зобов'язання виникають саме у суб'єкта господарювання, який може бути і не зацікавленим у їх виконанні, однак через загрозу застосування штрафних санкцій змушений їх виконувати. Це можуть бути зобов'язання із підготовки чи перепідготовки працівників, створення робочих місць та умов праці для осіб, фізично обмежених – інвалідів; це і можуть бути зобов'язання комерсанта прибрати сніг чи лід перед своєю крамницею, розчистити дорогу, знищити бур'яни тощо.

Публічні зобов'язання (стаття 178 ГК України) – зобов'язання суб'єкта господарювання відповідно до законів та своїх установчих документів здійснювати виконання робіт, надання послуг або продаж товарів кожному, хто до нього звертається на законних підставах, не має права відмовити у виконанні робіт, наданні послуг, продажу товарів за наявності у нього такої можливості або надавати перевагу одному споживачеві перед іншим.

Ці зобов'язання оформляються публічними договорами і найчастіше виникають у сфері торгівлі і надання побутових та інших послуг. Споживачем цих послуг є громадянин. Продавець, водій таксі, перукар чи інший підприємець або його працівник зобов'язаний відпустити товар, виконати роботу чи надати послугу будь-якому споживачу, який має можливість заплатити, не обмежений у право- та дієздатності.

При розгляді визначення публічних зобов'язань і договорів виявлено помилку у пункті 1 статті 633 ЦК України стосовно того, що надають послуги, продають товари чи виконують роботи за публічним договором тільки підприємці. Загальновідомо і не потребує доказів той факт, що публічні зобов'язання можуть мати і некомерційні суб'єкти господарювання та державні органи (наприклад, ВНЗ, торгово-промислові палати, кредитні спілки, релігійні організації, казенні підприємства, товарні біржі та ін.). А отже, правильним є визначення, надане ГК України.

Крім легальної існує і доктринальна класифікація господарських зобов'язань за різними критеріями.

За підставами виникнення зобов'язання можуть бути:

ДОГОВІРНИМИ

і

ПОЗАДОГОВІРНИМИ

Зрозуміло, що перші виникають на основі договорів. А другі виникають на основі односторонніх актів тих чи інших суб'єктів зобов'язань або державних органів, на основі певних дій чи подій, на основі заподіяння шкоди тощо.

За співвідношенням прав і обов'язків сторін зобов'язання можуть бути:

ОДНОБІЧНИМИ

і

ВЗАЄМНИМИ

Перші характеризуються наявністю обов'язку в однієї зі сторін і права вимагати виконання цього обов'язку в іншої. Другі передбачають кореспонденцію прав та обов'язків у сторін.

В залежності від визначеності предмету виконання зобов'язання можуть бути:

ОДНООБ'ЄКТНИМИ

і

АЛЬТЕРНАТИВНИМИ

Перші передбачають однозначне, точне і чітке виконання зобов'язання з урахуванням строків, способу, форми, предмета тощо зобов'язання (наприклад, коли за договором зобов'язана сторона має передати іншій стороні певний предмет матеріального світу, зокрема товар чи продукцію, що характеризується родовими ознаками). У другому випадку зобов'язана сторона має можливість обирати між декількома товарами, продуктами, способами доставки, упаковки, тари тощо.

За характером взаємозв'язку одного з іншим зобов'язання можуть бути:

ГОЛОВНИМИ і ДОДАТКОВИМИ

Перші мають пріоритетне значення над другими. На прикладі зобов'язань з поставки продукції зобов'язання щодо поставки та оплати певного товару є головними, тоді як зобов'язання з його запакування і перевезення й з оплати їх вартості є додатковими.

В залежності від сукупності прав і обов'язків суб'єктів зобов'язання можуть бути:

ПРОСТИМИ і СКЛАДНИМИ

Перші характеризуються однією або кількома відносно простими діями, наприклад прийняти товар і сплатити його вартість або зобов'язання передати товар, перевезти певний вантаж тощо. Другі передбачають виконання певного комплексу дій, часто відділених у часі (наприклад, зобов'язання, що виникають на основі договорів контрактації сільськогосподарської продукції, договорів лізингу, концесії та деяких інших).

За суб'єктним складом зобов'язання можуть бути:

ТИПУ «КРЕДИТОР-БОРЖНИК» і З МНОЖИНОЮ ОСІБ

Перші передбачають наявність взаємних простих зобов'язань, що кореспондують між собою, у двох суб'єктів - контрагентів. А другі передбачають, що зобов'язанням одного чи кількох суб'єктів з одного боку кореспондують зобов'язання двох чи більше суб'єктів з іншого боку. Наприклад, коли на біці кредитора чи боржника є кілька суб'єктів або коли зобов'язанням однієї сторони протиставляються зобов'язання цілого ланцюжка інших.

4. Підстави виникнення господарських та інших зобов'язань

Підстави виникнення господарських зобов'язань – це юридичні факти (дії та події, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання) (стаття 174 ГК України):

1) безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність;

2) з акта управління господарською діяльністю;

3) з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать;

4) внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав;

5) у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

5. Способи забезпечення виконання господарських зобов'язань

Виконання господарського зобов'язання боржником полягає у здійсненні ним тих дій, які повинні бути здійснені згідно зі змістом зобов'язання

■ **Принципи виконання господарського зобов'язання** – це встановлені законом основні положення, яких необхідно дотримуватися у процесі виконання зобов'язання

Принципи виконання господарського зобов'язання
поділяються на 2 групи:

1. Принцип належного виконання: встановлює, що зобов'язання повинні виконуватися належним чином, згідно з умовами зобов'язання (договору), вимогами закону, акту планування, а за відсутності цих умов і

вимог – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться. Дія цього принципу спрямована на те, щоб виконання кожного конкретного зобов'язання неодмінно призводило до досягнення тієї мети, заради якої воно було встановлено.

2. Принцип реального виконання: означає неприпустимість заміни того, що зобов'язаний зробити боржник, грошовою компенсацією у вигляді відшкодування збитків та сплатою неустойки. Закон вимагає, щоб зобов'язання виконувалися в натурі – передавалося майно, виконувалися роботи, надавалися послуги і т. ін., з приводу яких суб'єкти вступили до зобов'язання.

Зобов'язання вважається виконаним належним чином,
коли виконані наступні вимоги:

- вимоги до суб'єктів зобов'язання;
- вимоги до предмету виконання;
- вимоги до строків виконання;
- вимоги до місця виконання;
- вимоги до способу виконання.

ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ МОЖЕ ЗАБЕЗПЕЧУВАТИСЯ:

- **неустойкою** (штрафом, пенею), що визначається статтею 549 ЦК України. Це грошова сума або інше майно, які боржник зобов'язаний передати кредитору у випадку порушення боржником зобов'язання;
- **поручительством**, що визначається статтею 553 ЦК України. За договором поручительства поручитель ручається перед кредитором боржника за виконання ним свого зобов'язання. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником;
- **гарантією**, що визначається статтею 560 ЦК України. За гарантією банк або інша фінансова установа, страхова організація гарантує кредитору виконання боржником свого зобов'язання;

- **заставою**, що визначається статтею 572 ЦК України. В силу застави кредитор (заставоутримувач) має право у випадку невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, що забезпечено заставою, отримати задоволення за рахунок майна, що перебуває у заставі, переважно перед іншими кредиторами цього боржника;
- **притримуванням**, що визначається статтею 594 ЦК України. Кредитор, який правомірно володіє майном, що підлягає передачі боржнику або особі, що вказана боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання відносно сплати цього майна або відшкодування кредитору пов'язаних з ним витрат або інших збитків має право притримати його у себе до виконання боржником зобов'язання;
- **завдатком**, що визначається статтею 570 ЦК України. Це грошова сума або рухоме майно, яке видається кредитору боржником у рахунок платежів, що належать з нього за договором, на підтвердження зобов'язання або на забезпечення його виконання.

Як бачимо, наведені вище способи забезпечення виконання зобов'язань, і чи не в першу чергу господарських зобов'язань, можна віднести до цивільно-правових. З іншого боку, вони є універсальними для застосування у межах багатьох галузей права, а визначаються нормами загального нормативно-правового акта – ЦК України.

Виходячи зі способу застосування, часу досягнення результату та зацікавленості сторін методи (способи) регулювання економіки поділяються на адміністративні (жорсткі, імперативні, прямі, швидкої дії, не враховують інтерес виконавців) і економічні або господарсько-правові (м'які, диспозитивні, непрямі, тривалої дії, враховують інтерес виконавців). Так названі способи забезпечення виконання зобов'язань скоріше можна було б віднести до адміністративних, тоді як існують і господарсько-правові способи забезпечення виконання зобов'язань.

ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ МОЖЕ ЗАБЕЗПЕЧУВАТИСЯ:

- **правовою роботою на підприємстві;**
- **позитивним стимулюванням;**
- **негативним стимулюванням.**

Ці способи часто є найбільш дієвими з точки зору забезпечення виконання господарських зобов'язань, оскільки застосовуються самими суб'єктами і часто враховують попередній досвід виконання чи невиконання свого зобов'язання конкретним суб'єктом господарювання.

Правова робота на підприємстві передбачає організацію ефективної роботи юридичного відділу, відділу захисту інформації, відділу фізичної охорони та інших служб і відділів, що умовно звуться службою економічної безпеки підприємства, а також напряду залежить від професійності і впливовості керівництва підприємства, власників його майна, акціонерів. У випадку якісного проведення договірної та судово-претензійної роботи на підприємстві, наявності впливових власників майна чи акціонерів навряд чи контрагент осмілиться не виконати своє зобов'язання по відношенню до такого підприємства. І навпаки.

Додатково існують такі способи забезпечення виконання господарських зобов'язань:

- Виконання господарського зобов'язання третьою особою (стаття 194 ГК України);
- Передача (делегування) прав у господарських зобов'язаннях (стаття 195 ГК України);
- Виконання господарських зобов'язань, у яких беруть участь кілька управнених або кілька зобов'язаних суб'єктів (стаття 196 ГК України).

Крім названих ГК України окремо виділяє **банківську гарантію забезпечення виконання господарських зобов'язань**, яка згідно зі статтею 200 ГК України є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управненої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні.

Нормами названої статті передбачено, що зобов'язання за банківською гарантією виконується лише на письмову вимогу управненої сторони. А гарант має право висунути управненій стороні лише ті претензії, висунення яких допускається гарантійним листом. Зобов'язана сторона не має права висунути гаранту заперечення, які вона могла б висунути управненій стороні, якщо її договір з гарантом не містить зобов'язання гаранта внести до гарантійного листа застереження щодо висунення таких заперечень.

Крім банківської гарантії ГК України також передбачив загальногосподарські (публічні) гарантії виконання зобов'язань (у статті 201): з метою нейтралізації несприятливих наслідків від кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності законом може бути передбачено обов'язок комерційних банків, страховиків, акціонерних товариств та інших суб'єктів господарювання, які залучають кошти або цінні папери громадян і юридичних осіб, передавати частину своїх коштів для формування єдиного страхового фонду публічної застави.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ:

Отже, на основі лекції можна відзначити, що:

- зобов'язальне право можна вважати окремою комплексною галуззю права, яка є підгалуззю господарського права. Але так само зобов'язальне право може розглядатися як підгалузь цивільного права. Можливо, не менш вірним буде вважати наявність окремих правових інститутів, пов'язаних із різними зобов'язаннями і договорами;
- як комплексна галузь права зобов'язальне право має основні елементи, притаманні комплексній галузі права – предмет разом із правовідносинами, ціль і завдань, суб'єктів, законодавство. Проте власного методу чи власних принципів зобов'язальне право не має, що підтверджує його комплексність як галузі права;
- поняття господарського зобов'язання надано у частині 1 статті 173 ГК України. Поняття визначає характеристику елементів явища зобов'язання;

- серед легальних (визначених законом) видів зобов'язань виділяються майново-господарські, організаційно-господарські, соціально-комунальні, публічні зобов'язання, визначення і характеристику яким надав ГК України; серед доктринальних (визначених вченими і практиками) видів зобов'язань виділяються наступні: за підставами виникнення – договірні і позадоговірні; за співвідношенням прав і обов'язків сторін – однобічні і взаємні; в залежності від визначеності предмету виконання – однооб'єктні й альтернативні; за характером взаємозв'язку одного з іншим – головні і додаткові; в залежності від сукупності прав і обов'язків суб'єктів – прості і складні; за суб'єктним складом – типу «кредитор-боржник» і з множиною осіб;

- господарські зобов'язання виникають із закону чи іншого НПА, з управлінського акта, з господарського договору, внаслідок заподіяння шкоди, у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності тощо;

- способи забезпечення виконання зобов'язань можуть бути легальними цивільно-правовими: неустойка (штраф, пеня); поручительство, гарантія, застава, притримування, завдаток; і легальними господарсько-правовими: виконання господарського зобов'язання третьою особою; передача (делегування) прав у господарських зобов'язаннях; виконання господарських зобов'язань, у яких беруть участь кілька управнених або кілька зобов'язаних суб'єктів. Достатньо ефективним для забезпечення виконання господарських зобов'язань протягом останніх десятиліть є застосування доктринальних способів: правової роботи на підприємстві; позитивного стимулювання; негативного стимулювання.

Завдання для самоконтролю

1. Скласти схему галузей і підгалузей права в Україні із позначенням місця підгалузі права – «Зобов'язальне право» або окремих його інститутів права з обґрунтуванням свого вибору.
2. Скласти схеми-порівняння основних складових елементів комплексної галузі права – «Зобов'язальне право» та кількох інших самостійних і комплексних галузей права.
3. Скласти схему, в якій перерахувати переваги і недоліки різних способів забезпечення виконання господарських та інших зобов'язань.

Питання для самоконтролю

1. Поняття галузі та підгалузі та інституту господарського права.
2. Поняття інституту господарського права.
3. Поняття зобов'язань.
4. Складові зобов'язального права як комплексної галузі права.
5. Легальна класифікація господарських зобов'язань.
6. Критерії класифікації доктринальних зобов'язань.
7. Характеристика принципів, з дотриманням яких працюють учасники зобов'язальних відносин в Україні.
8. Основні та специфічні підстави виникнення господарських зобов'язань.
9. Господарсько-правові способи забезпечення виконання зобов'язань. Правова робота на підприємстві як дієвий спосіб забезпечення виконання господарських зобов'язань.
10. Цивільно-правові способи забезпечення виконання зобов'язань.

Теми рефератів

1. Порівняльно-правова характеристика господарського, цивільного та адміністративного законодавства, яким регулюються зобов'язальні відносини.
2. Публічні та приватні інтереси у зобов'язальних відносинах.
3. Зобов'язальне законодавство країн ЄС, РФ, США, Японії.
4. Гарантії захисту сумлінних суб'єктів господарювання від невиконання зобов'язань контрагентами.
5. Зобов'язальне право – комплексна галузь чи правовий інститут ?

Тема 2. Учасники зобов'язальних відносин

План:

- 1. Поняття та види суб'єктів господарського права та суб'єктів господарювання - учасників зобов'язальних відносин.**
- 2. Ознаки суб'єктів господарювання, що вступають у зобов'язальні відносини.**
- 3. Порядок утворення, реорганізації та ліквідації суб'єктів господарювання - учасників зобов'язальних відносин.**

1. Поняття та види суб'єктів господарського права та суб'єктів господарювання - учасників зобов'язальних відносин

У зобов'язальні відносини вступають суб'єкти господарського права, суб'єкти господарювання, державні органи, споживачі та інші суб'єкти господарського, цивільного та адміністративного права. Для того, щоб у майбутньому визначити їх компетенцію у зобов'язальних правовідносинах, необхідно визначити які саме суб'єкти належать до цієї категорії.

У теорії господарського права виділяють поняття «суб'єкти господарського права» та «суб'єкти господарювання». Перша група є широкою. Її прирівнюють до поняття «учасники відносин у сфері господарювання». Друга категорія суб'єктів визначена у статті 2 ГК України.

Учасниками відносин у сфері господарювання є:

- суб'єкти господарювання;
- споживачі;
- органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією;
- громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Як бачимо, суб'єкти господарювання є центральною категорією серед учасників відносин у сфері господарювання і суб'єктів господарського права.

Поняття суб'єкта господарювання визначено у статті 55 ГК України:

суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Названа стаття 55 ГК України виділяє 2 групи суб'єктів господарювання:

1) господарські організації — юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

А зазвичай у теорії та господарській практиці класифікацію суб'єктів господарського права проводять **ЗА ОБСЯГОМ І ЗМІСТОМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ**.

За цим критерієм виділяють:

1) суб'єкти основної (первинної) ланки господарювання – здійснюють господарську діяльність:

- підприємства (ст.62-72; 73-78);
- господарські товариства (ст.79-92);
- кооперативи (ст.93-110);
- споживчі товариства, їх спілки, об'єднання (ст.111);
- підприємства об'єднань громадян, релігійних організацій (ст.112);
- фермерські господарства (ст.114);
- громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності (ст.128, 129);
- інші суб'єкти господарювання.

2) господарські об'єднання – здійснюють як господарську діяльність, так і керівництво нею (ст.21; 70; глава XII ГК України):

- асоціації;
- корпорації;
- концерни;
- консорціуми;
- холдингові компанії (126);
- асоційовані підприємства (126);
- інші види господарських об'єднань (127).

3) органи господарського керівництва – здійснюють переважно управління господарською діяльністю:

- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Верховна Рада і Рада міністрів АРК;
- обласні і районні ради і державні адміністрації;
- органи місцевого самоврядування – сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі комітети.

4) інші суб'єкти господарського права:

- споживачі;
- громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Перші дві групи є суб'єктами господарювання, а дві останніх – суб'єктами господарського права. Однак стосовно споживачів питання залишається суперечливим. Переважна більшість вчених-господарників вважають споживачами за ГК України лише суб'єкти господарювання, що споживають продукцію інших суб'єктів господарювання у процесі виробництва. Проте для цілей курсу «Зобов'язальне право» можемо обійти спір всередині господарського права, оскільки громадяни - споживачі однозначно є учасниками зобов'язальних відносин, що існують між ними та суб'єктами господарювання.

2. Ознаки суб'єктів господарювання, що вступають у зобов'язальні відносини

ОЗНАКИ, ЩО У СУКУПНОСТІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ЕКОНОМІЧНУ СУТНІСТЬ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ПРАВОСУБ'ЄКТНЕ УТВОРЕННЯ:

1. Визначеність організаційно-правової форми:

передбачає, що у господарських правовідносинах бере участь усе утворення під власною назвою, уся сукупність учасників, а не кожен з них окремо. Колективні утворення мають внутрішню структуру (поділяються на внутрішньоструктурні підрозділи, кожен з яких очолює безпосередній керівник) і спільного керівника (одноособового чи колегіального);

2. Майнова відокремленість (наявність відокремленого майна, необхідного для здійснення господарської діяльності).

Форми майнової відокремленості можуть бути різними в залежності від того, на якому речовому праві (праві власності, праві господарського відання, праві оперативного управління) здійснюється володіння, користування і розпорядження майном;

3. Легітимність існування в якості суб'єкта господарювання.

Ця ознака передбачає необхідність дотримання певних правил, проходження певного порядку утворення, проходження процедури державної реєстрації суб'єкта господарювання у встановленому законом порядку, офіційного визнання його існування у правовому полі України;

4. Наявність господарських прав та обов'язків.

Уся сукупність господарських прав та обов'язків складає повний обсяг господарської компетенції. Господарська компетенція включає у себе правосуб'єктність. Проте терміни «правоздатність» і «дієздатність» є неприйнятними для господарських відносин. На відміну від поступового з плином тривалого часу набуття дієздатності людиною господарська компетенція з'являється та змінюється одномоментно. Допоки майбутній суб'єкт господарювання проходить процедуру державної реєстрації та

юридично ще не існує, і компетенція у нього відсутня. А з фактом внесення відомостей про суб'єкт господарювання до Єдиного державного реєстру підприємств, установ, організацій; видачі представникам суб'єкта господарювання свідоцтва про його реєстрацію та виписки з ЄДР у зновутвореного суб'єкта одразу з'являється великий обсяг прав та обов'язків. Він одразу стає суб'єктом зобов'язального права, отримавши право на здійснення будь-якої не забороненої законом господарської діяльності, та отримавши обов'язок виконувати норми законодавства, сплачувати податки, стати на облік та звітувати перед податковими органами, органами пенсійного фонду, державного комітету статистики та іншими.

5. Відповідальність за результати господарювання.

Усі суб'єкти господарювання повинні здійснювати свою діяльність у межах правового господарського порядку в Україні, в атмосфері правового поля, не припускаючись правопорушень, передбачених законодавством. За порушення законодавства до них можуть бути застосовані санкції, передбачені нормами розділу V Господарського кодексу України.

3. Порядок утворення, реорганізації та ліквідації суб'єктів господарювання - учасників зобов'язальних відносин

Суб'єкт господарювання може бути утворений:

- за рішенням власника майна або уповноваженого ним органу;
- за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового, реорганізації діючого суб'єкта господарювання з додержанням вимог законодавства;
- шляхом примусового поділу діючого суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до антимонопольно-конкурентного законодавства України

**Для державної реєстрації суб'єкта господарювання
подаються такі документи:**

- рішення власника майна або уповноваженого ним органу у випадках, передбачених законом;
- установчі документи, передбачені законом для відповідного виду суб'єктів господарювання;
- рішення АМК України про згоду на створення, реорганізацію (злиття, приєднання) суб'єктів господарювання у випадках, передбачених законом;
- документ, що засвідчує сплату засновником внеску до статутного фонду суб'єкта господарювання;
- реєстраційна картка встановленого зразка;
- документ, що засвідчує сплату коштів за державну реєстрацію.

**Порядок проведення державної реєстрації суб'єктів
господарювання та громадян-підприємців включає, зокрема:**

- перевірку комплектності документів, які подаються державному реєстратору, та повноти відомостей, що вказані в реєстраційній картці;
- перевірку документів, які подаються державному реєстратору, на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації;
- внесення відомостей про суб'єкт господарювання або громадянина-підприємця до Єдиного державного реєстру;
- оформлення і видачу засновнику або уповноваженій ним особі свідоцтва про державну реєстрацію та виписки з Єдиного державного реєстру.

У бланку свідоцтва про державну реєстрацію зазначаються:

- найменування суб'єкта, П.І.Б. громадянина-підприємця;
- ідентифікаційний код (номер);
- місцезнаходження (місце проживання);
- місце, дата проведення державної реєстрації;
- прізвище та ініціали державного реєстратора.

Установчими документами суб'єкта господарювання є:

- рішення про його утворення або засновницький договір;
- у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання.

В установчих документах повинні бути зазначені: найменування та місцезнаходження суб'єкта господарювання, мета і предмет господарської діяльності, склад і компетенція його органів управління, порядок прийняття ними рішень, порядок формування майна, розподілу прибутків та збитків, умови його реорганізації та ліквідації, якщо інше не передбачено законом.

Припинення діяльності суб'єкта господарювання здійснюється:

- у випадках, передбачених ГК України, – за рішенням суду;
- шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення);
- шляхом його ліквідації.

**Припинення діяльності суб'єкта господарювання
шляхом його ліквідації здійснюється:**

- за ініціативою власника чи уповноважених ним органів, за рішенням інших осіб – засновників суб'єкта господарювання чи їх правонаступників;
- у зв'язку із закінченням строку, на який він створювався, чи у разі досягнення мети, заради якої його було створено;
- у разі визнання його в установленому порядку банкрутом, крім випадків, передбачених законом;
- у разі скасування його державної реєстрації у випадках, передбачених законом.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ:

Отже, на основі лекції можна відзначити, що:

- суб'єкти господарювання України, які виступають учасниками зобов'язальних правовідносин, входять до складу суб'єктів

господарського права України або учасників відносин у сфері господарювання;

- законодавство поділяє суб'єкти господарювання на господарські організації та громадян-СПД;

- основними ознаками суб'єктів господарювання є визначеність організаційно-правової форми, майнова відокремленість (наявність відокремленого майна, необхідного для здійснення господарської діяльності); легітимність існування в якості суб'єкта господарювання; наявність господарських прав та обов'язків; відповідальність за результати господарювання;

- суб'єкт господарювання утворюється на основі положень статті 58 Господарського кодексу України та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»;

- діяльність суб'єктів господарювання здійснюється на основі установчих документів – положення про суб'єкт господарювання, установчого договору, статуту;

- припинення діяльності суб'єкта господарювання здійснюється на основі рішення суду, реорганізації або ліквідації.

Завдання для самоконтролю

1. Скласти схему загальних прав і обов'язків суб'єктів господарювання.
2. Скласти схему нормативно-правових актів, якими визначається компетенція суб'єктів господарювання в Україні. Особливу увагу звернути на загальні закони та підзаконні нормативно-правові акти.
3. Скласти схеми класифікації суб'єктів господарювання України за сферами діяльності, за кількістю працюючих, за організаційно-правовими формами, за обсягом компетенції тощо.

Питання для самоконтролю

1. Поняття суб'єктів господарського права.
2. Поняття суб'єктів господарювання.
3. Співвідношення між суб'єктами господарського права і суб'єктами господарювання; суб'єктами господарювання та юридичними особами.

4. Правове регулювання діяльності суб'єктів господарським законодавством.
5. Ознаки суб'єктів господарювання.
6. Порядок утворення суб'єктів господарювання.
7. Установчі документи суб'єктів господарювання.
8. Дії державного реєстратора з утворення (реєстрації) суб'єктів господарювання. Участь у цьому процесі Антимонопольного комітету України.
9. Порядок та форми реорганізації суб'єктів господарювання.
10. Порядок ліквідації суб'єктів господарювання.

Теми рефератів

1. Правовий статус суб'єктів господарювання у зарубіжних країнах.
2. Реорганізація суб'єктів господарювання у країнах ЄС.
3. Пільгові режими діяльності суб'єктів господарювання в інших країнах.
4. Організаційно-правові форми господарювання у США, Японії, КНР, країнах ЄС та СНД.
5. Відокремлені підрозділи господарських організацій як суб'єкти зобов'язальних відносин.

Тема 3. Договори як підстави виникнення зобов'язань

План

1. Поняття та значення договорів.
2. Види договорів за різними критеріями.
3. Порядок укладання договорів.

1. Поняття та значення договорів

Значення договорів неможливо переоцінити. Завдяки ним виникають різні зобов'язання у повсякденному житті людей та діяльності суб'єктів господарювання у різних галузях та сферах виробництва. Існує велика кількість цивільно-правових та господарських договорів.

ЦК України у частині 1 статті 626 називає договором домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

ГК України прямого визначення понять «договір» чи «господарський договір» не дає. Тому слід звернутися за визначеннями, які надаються вченими і практиками:

- 1) **Договір** – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. При цьому найважливішою вимогою є співпадіння волі сторін стосовно прав і обов'язків, що виникають у них, причому воля повинна бути не тільки взаємною, але і погодженою, тобто співпадати за обсягом та змістом [2, с. 358]. Наведене визначення віддає данину історії формування договірних відносин у межах цивільного права;
- 2) **Господарський договір** – засноване на угоді сторін і зафіксоване у встановленій законом формі зобов'язальне правовідношення між суб'єктами господарювання, змістом якого є взаємні права і обов'язки сторін у сфері господарювання [3, с. 59; 4, с. 221; 5, с. 459]. Наведене визначення є достатньо простим та універсальним. Найчастіше воно використовується на позначення господарського договору;
- 3) **Господарський договір** – засноване на домовленості сторін і зафіксоване у встановленій законом формі зобов'язальне

правовідношення між суб'єктами господарювання та/або суб'єктами організаційно-правових повноважень, змістом якого є взаємні права і обов'язки сторін у галузі господарської діяльності з врахуванням загальногосподарських (публічних) інтересів [6, с. 314]. Наведене визначення є дещо розширеним і конкретизованим попереднім. Аналогічно можна сказати і про наступне визначення;

- 4) Господарський договір – це зафіксовані в спеціальному правовому документі на підставі угоди майново-організаційні зобов'язання учасників господарських відносин (сторін), спрямовані на обслуговування (забезпечення) їх господарської діяльності (господарських потреб) з врахуванням загальногосподарських (публічних) інтересів [7, с. 218];

ГК України у пункті 4 статті 179 передбачає, що при укладанні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі:

1) вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству. У цьому випадку договір може укладатися в усній або письмовій формі на основі проведення перемовин між керівниками суб'єктів господарювання, їх посадовими особами, зокрема, керівниками юридичного, економічного, фінансового чи інших відділів. Перемови можуть проходити як на одному із підприємств, так і на «нейтральній території» – у громадських місцях, зокрема, кафе чи ресторанах. На основі вільного волевиявлення договір може укладатися за посередництва переписки, а також у будь-який інший класичний чи спрощений спосіб будь-якими суб'єктами господарювання незалежно від їх організаційно-правової форми господарювання та форми власності їх майна;

2) примірного договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладанні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст. У цьому випадку держава в особі КМУ, а частіше профільного міністерства чи державного комітету іде на допомогу суб'єктам господарювання, розробивши замість них і для них своєрідний

макет майбутнього договору. Сторони договору зобов'язані скористатися запропонованим для них державою примірним договором. Але при цьому вони мають великий рівень самостійності. Вони за взаємною згодою можуть змінювати будь-які його умови або доповнювати його зміст новими положеннями;

3) типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови. У цьому випадку на допомогу суб'єктам господарювання як правило приходить КМУ. У порівнянні з примірним договором сторони обмежені у можливості змінювати умови договору або додавати нові. Вони можуть лише конкретизувати чи коментувати уже запропоновані умови договору;

4) договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту. На відміну від попередніх способів укладання договорів, де сторони могли як мінімум розширювати зміст (конкретизувати істотні умови чи коментувати або роз'яснювати їх значення) у цьому випадку сторона, якій запропоновано договір приєднання, має лише дві можливості вибору варіанту поведінки – підписати або не підписати запропонований договір.

2. Види договорів за різними критеріями

Класифікація договорів необхідна для спрощення судово-процедурної та загальної діяльності їх сторін, визначення їх компетенції, моменту настання і закінчення зобов'язань сторін за тим чи іншим договором. Розподіл договорів за різними родовими та видовими ознаками і узагальнення їхніх рис у межах різних груп договорів дозволяє виробляти певні уніфіковані підходи до реалізації зобов'язань за різними договорами.

Критерії класифікації договорів визначаються нормами актів господарського і цивільного законодавства, а також визначаються сформованими протягом тривалого часу правовими звичаями,

визначаються відомими вченими і практиками у науковій і навчальній літературі.

За досягненням домовленості договори поділяються на:
РЕАЛЬНІ **КОНСЕНСУАЛЬНІ**

Поділ договорів на реальні і консенсуальні має важливе практичне значення, оскільки визначає момент початку виникнення зобов'язань у сторін договору.

За реальним договором права й обов'язки сторін виникають з моменту початку реального виконання зобов'язань за договором.

За консенсуальним договором права й обов'язки виникають у сторін договору з моменту його укладання.

Зазвичай питання про віднесення того чи іншого договору обговорюються у науковій літературі і не вважаються абсолютно вирішеними. Віднесення того чи іншого договору до договорів першої чи другої групи залежить від багатьох факторів. Наприклад, у сфері транспорту договір на перевезення пасажирів засобами міського електро- чи автомобільного транспорту є реальним, оскільки зобов'язання у перевізника перед конкретним пасажиром виникають з моменту потрапляння останнього до транспортного засобу, і так само з цього ж моменту виникають зобов'язання (зокрема придбати квиток або іншим чином сплатити вартість проїзду) і в пасажира, який у випадку їх невиконання може бути оштрафований контролером. Але при цьому договір на перевезення пасажира транспортними засобами приміського чи міжміського сполучення є консенсуальним, оскільки зобов'язання виникають у сторін ще до того, як пасажир фактично потрапить до транспортного засобу, а саме ще у момент купівлі квитка. Цікавим є поділ на реальні і консенсуальні договорів перевезення пасажирів авіаційним, морським, річковим, залізничним транспортом і договорів перевезення вантажів тими ж видами транспорту. У випадку перевезення пасажирів договір носить консенсуальний характер. А в випадку перевезення вантажів договір є реальним, оскільки зобов'язання і відповідальність за вантаж виникають у перевізника з моменту отримання доступу до товару, який стане вантажем, тобто з моменту передачі йому майбутнього вантажу.

За рівнем договори поділяються на:

- ДОГОВОРИ ПО ВЕРТИКАЛІ;**
- ДОГОВОРИ ПО ГОРИЗОНТАЛІ;**
- ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКІ ДОГОВОРИ.**

Договори по вертикалі передбачають наявність організаційно-господарських зобов'язань, які розглядалися у посібнику раніше. У таких договорах є відносини з підпорядкування одного суб'єкта іншому. З цього приводу у статті 186 ГК України «Укладання організаційно-господарських договорів» вказується, що договірне оформлення організаційно-господарських зобов'язань може здійснюватися учасниками господарських відносин як на основі вільного волевиявлення сторін, так і на основі примірних договорів, якщо укладання таких договорів передбачено відповідними НПА. Очевидно, законодавець вирішив, що оскільки договір укладається між нерівними суб'єктами, то необхідно хоча б дати менш управненій його стороні можливість шляхом перемовин добитися для себе відносно прийнятних умов. Але і спрощений спосіб укладання організаційно-господарських договорів не допускається.

Договори по горизонталі передбачають наявність відносин між рівними самодостатніми суб'єктами господарювання, які можуть утворені у будь-якій організаційно-правовій формі та діяти на основі майна будь-якої форми власності. Серед усіх договорів переважна більшість належить саме таким договорам.

Внутрішньогосподарські договори опосередковують внутрішньогосподарські зобов'язання, що виникають у середині великого суб'єкта господарювання між його структурними підрозділами.

За розподілом прав і обов'язків договори поділяються на:

- ОДНОСТОРОННІ;**
- ДВОСТОРОННІ;**
- НА КОРИСТЬ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ.**

Односторонні договори опосередковують виникнення зобов'язань у однієї сторони і прав вимагати виконання цих зобов'язань чи інших прав (скажімо прийняти чи не прийняти продукцію, яка передається безкоштовно) у іншої сторони.

ЦК України у статті 626 пояснює, що договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони. Договір є двостороннім, якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору. Тобто у двосторонньому договорі права однієї сторони кореспондують обов'язкам іншої. Напростішим прикладом може бути договір поставки, за яким одна сторона зобов'язана передати іншій певну продукцію, а інша – прийняти її й оплатити її вартість.

Договір на користь третьої особи передбачає, що у двох сторін договору виникають права й обов'язки, а у третьої сторони – права. Таким можна вважати тристоронній договір у сфері оплати вартості певних послуг (наприклад, освітніх), за яким одна сторона оплачує, інша – надає, а третя – лише отримує; оплати вартості певних товарів (наприклад, закупівля товарів для передачі іншій особі) із тими ж правами й обов'язками.

ЦК України у статті 636 «Договір на користь третьої особи» договором на користь третьої особи визначає договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі.

Але на відміну від односторонніх договорів виконання договору на користь третьої особи може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору.

З моменту вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом сторони не можуть розірвати або змінити договір без згоди третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із суті договору.

В залежності від підстав укладення договори поділяються на:

- ВІЛЬНО ВРЕГУЛЬОВАНІ;**
- ПЛАНОВІ.**

Договори із першої групи передбачають можливість їх укладання і, відповідно, виникнення зобов'язань у сторін у будь-який зручний для них момент.

Планові договори укладаються у час, спосіб та у місці, заздалегідь визначені планами розвитку підприємства, діяльності тощо.

В залежності від характеру переміщення благ договори поділяються на:

- ВІДПЛАТНІ;

- БЕЗВІДПЛАТНІ.

Відплатні договори передбачають оформлення двосторонніх зобов'язань. По суті, це двосторонній договір, за яким майнові або грошово-майнові зобов'язання покладаються на обидві сторони договору. Безвідплатні договори передбачають передачі певного майна, виконання роботи чи надання послуги без оплати (тобто безкоштовно) з боку іншої сторони.

З приводу цього критерію ЦК України вказує, що договір є відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті договору. А отже, законодавець дає зрозуміти, що безвідплатний договір є виключенням із загального правила. З точки зору переважної більшості економічних теорій у нашому матеріальному світі немає нічого безоплатного. Будь-яка матеріальна річ має свою вартість. А отже, безвідплатний договір характеризується таким у зв'язку із безкоштовністю товару, роботи чи послуги саме для приймаючої сторони. В якості найпростіших прикладів відплатного договору можна назвати договори купівлі-продажу та поставки, а безвідплатного – дарування.

В залежності від юридичної спрямованості договори поділяються на:

- ПОПЕРЕДНІ;

- ОСНОВНІ.

ПОПЕРЕДНІЙ ДОГОВІР (стаття 182 ГК України) – договір, за яким суб'єкт господарювання зобов'язується у певний строк, але не пізніше 1 року з моменту укладання попереднього договору, укласти основний господарський договір на умовах, передбачених попереднім договором;

ПОПЕРЕДНІЙ ДОГОВІР (стаття 635 ЦК України) – договір, сторони якого зобов’язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

ОСОБЛИВОСТІ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОГОВОРУ:

- **може бути укладений тільки за вільним волевиявленням сторін.** У примусовому порядку попередній договір не укладається. Вважаємо таку норму законодавства вірною, оскільки до моменту укладання основного договору проходить достатньо тривалий час, протягом якого може змінитися становище його учасників, а отже може опинитися під загрозою укладення основного договору;
- **не може укладатися у примусовому порядку за рішенням суду.** Цю ознаку наведено для посилення попередньої ознаки. Зокрема вказано, що і судова гілка влади не може примусити укласти попередній договір;
- **законом може бути встановлено обмеження щодо строку (терміну), в який має бути укладений основний договір на підставі попереднього договору.** Дане положення передбачено нормами ЦК України. Як видно із визначення поняття попереднього договору у ГК України основний договір у сфері господарювання укладається не пізніше ніж через рік після попереднього. У даному випадку підтверджується, що норми ГК України та інших законів є спеціальними у порівнянні із нормами ЦК України, які, відповідно, є загальними;
- **загальний порядок укладання попередніх договорів підпорядковується правилам глави 53 ЦК України.** Ця ознака підтверджує попередню – норми ЦК України мають загальний характер. Вони визначають загальні правила укладання договорів і, відповідно, виникнення зобов’язань. А специфіка господарських та інших специфічних договірних правовідносин міститься у нормах ГК України та спеціального законодавства;
- **попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, – у письмовій формі.** Для того, щоб укласти основний договір сторона повинна підтвердити наявність попереднього

договору. А для цього найкращим доказом може служити форма основного договору, зокрема письмова;

- **у попередньому договорі повинні міститися всі істотні умови майбутнього основного договору.** Ця ознака є надзвичайно важливою, оскільки у випадку відсутності конкретності для майбутнього основного договору сторони можуть відмовитися укладати основний договір, щоб не купувати «кота у мішку»;
- **попередній договір може бути використаний для укладення у майбутньому будь-якого виду основного договору.** Тобто законодавство не містить обмежень щодо виду основного договору, який може бути укладений після попереднього;
- **в силу попереднього договору сторони не мають права вимагати реального виконання зобов'язання, що впливатиме з основного договору.** Зобов'язання стосовно умов основного договору між сторонами не виникають. Між ними виникають зобов'язання лише щодо укладання певного виду основного договору протягом встановленого часу. А тому і вимагати виконання умов основного договору після укладання попереднього сторони не мають права;
- **з укладенням основного договору попередній договір втрачає чинність.** Іншими словами, результат, передбачений попереднім договором, уже досягнуто. Між сторонами виникли зобов'язання за основним договором. А тому сенс у попередньому договорі втрачається;
- **зобов'язання, встановлене попереднім договором, припиняється, якщо основний договір не укладений протягом строку (у термін), встановленого попереднім договором, або якщо жодна із сторін не направить другій стороні пропозицію про його укладення.** Якщо протягом строку дії попереднього договору жодна зі сторін не спрямує своєму контрагенту за попереднім договором пропозицію щодо укладання основного договору, то попередній договір припиняє свою чинність, а основний договір не укладається;
- **договір про наміри (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором.** Попередній договір повинен укладатися лише на основі вільного

волевиявлення сторін, на що вказувалося вище, а також повинен бути належним чином оформлений.

В залежності від періодів виконання договори поділяються на:

- **ГЕНЕРАЛЬНІ;**
- **ПОТОЧНІ.**

Генеральні договори укладаються згідно з умовами певного плану, в межах якого передбачено строки укладання різних договорів. Поточні договори укладаються «самі по собі» без наявного однозначного плану, а тому мають більше можливостей вибору і часу, і способів, і контрагентів, і істотних умов.

В залежності від способу укладання договори поділяються на:

- **ВЗАЄМОПОГОДЖЕНІ;**
- **ПРО ПРИЄДНАННЯ.**

До взаємопогоджених можна віднести договори, укладені на основі вільного волевиявлення сторін, примірні договори і типові договори, оскільки у цих випадках сторони мають можливість у більшій або в меншій мірі змінювати умови договору. Договори про приєднання не дають стороні, що хоче приєднатися до запропонованого їй договору, права змінювати або конкретизувати його умови. Сторона, якій запропоновано договір про приєднання, має можливість або підписати цей договір, і тим самим приєднатися до інших його учасників (наприклад, за певних умов, договір про утворення об'єднання підприємств, договір про спільну діяльність), або ж відмовитися від підписання договору у запропонованому вигляді і, відповідно, працювати надалі так, як і раніше, без співпраці із суб'єктами, що запропонували договір про приєднання.

3. Порядок укладання господарських договорів

Для того, щоб укласти договір, сторони повинні узгодити усі його істотні умови.

Істотними умовами господарського договору є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

ОЗНАКИ ІСТОТНОЇ УМОВИ:

- **умова визнана істотною за законом.** У законодавстві визначені істотні умови для усіх договорів (їх 3 і мова про них піде нижче), а також для окремих груп;
- **умова необхідна для договорів певного виду.** У законі або підзаконному НПА визначено істотні умови для значної кількості господарських та інших договорів;
- **умова, щодо якої на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода.** Якщо одна зі сторін наполягає на обов'язковості тієї чи іншої умови, то вона повинна бути узгоджена і обов'язково знайти місце у договорі;
- **умова міститься у проекті договору або у протоколі розбіжностей, складеному адресатом оферти.** У цьому випадку друга сторона повинна розуміти цю умову в якості істотної і повинна її враховувати.

При укладанні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити:

- 1) предмет договору** – найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Предметом договору є дії (або утримання від дій), які повинна виконати (або утриматися від виконання) зобов'язана сторона;
- 2) ціну договору**, яка визначається в порядку, встановленому ГК України, іншими законами, актами Кабінету Міністрів України. **Ціна договору (тариф)** – це форма грошового визначення вартості продукції (робіт, послуг), яку реалізують суб'єкти господарювання (зазвичай вона визначається у специфікаціях);
- 3) строк дії договору** – це час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. На цей період часу встановлюється господарський договірний зв'язок між сторонами і протягом нього договір підлягає виконанню у повному обсязі. Строк дії договору визначається певним періодом часу, впродовж якого сторони мають зобов'язання, або ж певним терміном – конкретною датою, з настанням якої виникають, змінюються чи припиняються ті чи інші зобов'язання, що впливають із договору.

Господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками

Допускається укладання господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів (ч. 1 ст. 181 ГК України)

I етап: проект договору може бути запропонований будь-якою зі сторін;

II етап (варіант А): оформлення договору – у разі, якщо сторона, яка одержала проект договору, згодна з його умовами). Строк – 20 днів після одержання проекту договору;

II етап (варіант Б): складання протоколу розбіжностей (за наявності заперечень щодо окремих умов договору). Строк – 20 днів після одержання проекту договору;

III етап (варіант А): розгляд протоколу розбіжностей у 20-денний термін; вживання заходів для врегулювання розбіжностей. Вивчається протокол узгодження розбіжностей, проводиться обмін листами, телеграмами, телетайпограмами (у разі досягнення сторонами згоди за усіма розбіжностями). У випадку узгодження усіх істотних умов договір укладається;

III етап (варіант Б): передача неврегульованих розбіжностей до суду (якщо на це є згода другої сторони). Якщо хоча б одна зі сторін не погоджується на передачу неврегульованих розбіжностей до господарського суду, то договір не укладається і сторони шукають собі інших контрагентів. Якщо ж обидві сторони погоджуються на передачу неврегульованих розбіжностей до господарського суду, то договір буде укладений на тих умовах, які визначить господарський суд.

Договори за державним замовленням укладаються між визначеними законом суб'єктами господарювання – виконавцями державного замовлення та державними замовниками, що уповноважені від імені держави укласти договори (державні контракти), в яких визначаються господарські зобов'язання сторін та регулюються відносини замовника з виконавцем щодо виконання державного замовлення

Укладаються відповідно до:

- Закону України «Про поставки продукції для державних потреб» від 22.12.95 року;
- Закону України «Про державний матеріальний резерв» від 24.01.97 року;
- Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 10 квітня 2014 року № 1197-VII.

Укладання договорів на біржах регулюється статтями 278-282, 360-361 ГК України, законами України «Про товарну біржу», «Про цінні папери і фондовий ринок», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», постановами Верховної Ради України, підзаконними актами (локальними актами – правилами біржової торгівлі).

Ярмарок організовується на тимчасовій основі у місці, доступному для всіх товаровиробників, підприємств, що займаються оптовою торгівлею (продавців), і покупців, на якому між ними укладаються договори купівлі-продажу товарів, встановлюються господарські зв'язки. Діє на підставі положення про відповідний ярмарок.

Аукціон – спосіб публічного, почергового продажу товарів на основі конкурсу покупців; спеціалізований ринок з аукціонного продажу певного різновиду товарів, який функціонує постійно або періодично.

Шляхом проведення конкурсу можуть укладатися господарські договори різного виду (купівлі-продажу майна у процесі приватизації, закупівлі продукції для державних потреб, оренди майна виробничого

призначення, підряду на капітальне будівництво, щодо права користування надрами тощо).

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ:

Отже, на основі лекції можна відзначити, що:

- зобов'язання найчастіше виникають на основі договорів;
- ЦК України у частині 1 статті 626 називає договором домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків;
- ГК України прямого визначення понять «договір» чи «господарський договір» не дає. Теоретики і практики з господарського права господарський договір визначають як засноване на домовленості сторін і зафіксоване у встановленій законом формі зобов'язальне правовідношення між суб'єктами господарювання та/або суб'єктами організаційно-правових повноважень, змістом якого є взаємні права і обов'язки сторін у галузі господарської діяльності з врахуванням загальногосподарських (публічних) інтересів;
- при укладанні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі: 1) вільного волевиявлення; 2) примірного договору; 3) типового договору; 4) договору приєднання;
- договори можуть бути: за досягненням домовленості – реальні і консенсуальні; за рівнем договори – договори по вертикалі, горизонталі, внутрішньогосподарські; за розподілом прав і обов'язків – односторонні, двосторонні, на користь третьої особи; в залежності від підстав укладення – вільно врегульовані і планові; в залежності від характеру переміщення благ – відплатні і безвідплатні; в залежності від юридичної спрямованості – попередні та основні; в залежності від періодів виконання – генеральні і поточні; в залежності від способу укладання – взаємопогоджені і про приєднання;
- істотними умовами господарського договору є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода;
- для будь-якого цивільно-правового та господарського договору істотними умовами є предмет договору; ціна договору; строк дії договору;

- господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладання господарських договорів у спрощений спосіб – шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів;
- особливе значення мають договори за державним замовленням, що укладаються між визначеними законом суб'єктами господарювання – виконавцями державного замовлення та державними замовниками, що уповноважені від імені держави укладати договори (державні контракти), в яких визначаються господарські зобов'язання сторін та регулюються відносини замовника з виконавцем щодо виконання державного замовлення;
- можливе укладання договорів на біржах; ярмарках; аукціонах; шляхом проведення конкурсу.

Завдання для самоконтролю

1. Скласти схему класифікаційних ознак та видів господарських договорів за цими ознаками, у тому числі тих, що не були розглянуті у лекції.
2. Скласти схему можливих істотних умов для договорів різних видів, у тому числі тих, які не були наведені в якості прикладів у лекції.
3. Скласти схему можливих способів укладання господарських договорів.

Питання для самоконтролю

1. Поняття договору і господарського договору.
2. Поняття істотної умови договору.
3. Види істотних умов для різних договорів.
4. Реальний і консенсуальний договір.
5. Різниця між типовим і примірним договорами.
6. Філософія і значення відплатних і безвідплатних договорів.
7. Загальний (класичний) порядок укладання договорів.
8. Особливості договору приєднання.
9. Договори за державним замовленням.
10. Закупівля товарів, робіт, послуг за державні кошти.

Теми рефератів

1. Види договорів у Київській Русі, Великому князівстві литовському, у чумацьку добу і в українських містах з магдебурзьким правом.
2. Альтернативні класичному способи укладання господарських договорів.
3. Договір про приєднання як сучасний важливий договір у різних галузях права.
4. Напрями удосконалення законодавства про здійснення державних закупівель.
5. Роль договорів, що укладаються на товарних біржах, та розвиток біржової торгівлі у розвинених країнах світу та Україні.

Тема 4. Господарський договір як підстава виникнення господарських зобов'язань

План

1. Історія становлення господарських договорів як форми документації зобов'язань у сфері господарювання.
2. Значення господарських договорів у врегулюванні господарських зобов'язань.
3. Функції, принципи і форми господарських договорів.
4. Основні види господарських договорів.

1. Історія становлення господарських договорів як форми документації зобов'язань у сфері господарювання.

Для більш повного уявлення про становлення та розвиток теорії господарського договору необхідно у загальних рисах визначити основні історичні етапи його періодизації.

Першим періодом можна вважати час від давніх часів до кінця 1920-х років, коли господарсько-правове регулювання відносин у сфері економіки СРСР було замінено адміністративно-господарським. До радянських часів на українських землях у межах Російської імперії господарські договори існували об'єктивно, де-факто, хоча у законодавстві переважали цивілістичні погляди на господарські договори. Проте кінцівка цього періоду була оптимістична, адже після краху політики «військового комунізму» було запроваджено НЕП. У цей час нарешті теорія, господарська практика і відповідне законодавство співпадали. На жаль, цей час тривав усього кілька років. Уже у той час правове регулювання договірних відносин у сфері господарювання яскраво підтверджувало теорію так званого «дуалізму приватного права». Приклад цьому у названі часи НЕПу можна знайти у регламентації концесійних договорів (на експлуатацію державного майна, створення, обладнання та подальшу експлуатацію підприємств, залізниць, автомобільних шляхів), які переходять потім у державну власність, розвиток діяльності, що складала державну монополію (експортні та

імпортні торговельні операції). Проте у цей час великого значення почали набувати адміністративні елементи. У складі концесійних відносин виділялося два різнорідних елементи:

- акт публічної влади (законодавча або виконавча), яким концесіонерів надавалося особливе право на користування державним майном;

- договір між державою та концесіонером про право користування державним майном. При цьому акт наділяв концесіонера особливим правом, а договір передбачав також передачу державного майна.

Оскільки концесійний договір був своєрідним винятком із загального правила, то в ряді випадків його положення виходили за межі зобов'язального права, яке також регламентувало відносини між приватними особами. У договорі містилися умови, що істотно обмежували свободу підприємницької діяльності. Концесіонер був зобов'язаний вносити інвестиції певного розміру і підтримувати підприємство на сучасному технічному рівні протягом усього періоду його експлуатації. Деякі договори встановлювали на весь період концесії виробничу програму; передбачали переважний продаж продукції підприємства державі за встановленими цінами, обмежували право розпорядження концесійним майном.

Певною мірою на концесійний договір поширювались планові засади господарювання: встановлювався рівень виробництва, який заборонялося скорочувати навіть за умови несприятливої економічної кон'юнктури; передбачався плановий збут продукції та планові закупівлі у держави. Проте за участь у концесійних відносинах концесіонери отримували низку пільг та привілеїв (зокрема право безмитного ввезення обладнання, необхідної сировини і споживчих товарів для своїх робітників). В оподаткуванні концесійні підприємства майже прирівнювалися до державних підприємств. Держава не раз відстрочувала платежі концесіонерів, обмежувала кількість випадків безспірного стягнення і застосування репресійних заходів до концесіонера-боржника. Законодавець гарантував невтручання держави в господарсько-адміністративну діяльність концесіонера поза межами договору концесії.

Другий період охоплював час від появи планово-договірних зобов'язань, від початку переходу до адміністративно-господарського регулювання у кінці 1920-х років до 1938 року, коли була заборонена господарсько-правова наука. Наприкінці 20-х років П.І. Стучкою було висунуто тезу про двосекторність права, тобто про необхідність виокремлення права, що регулює майнові відносини в соціалістичному секторі, від цивільного права, яке повинно регулювати відносини у приватному секторі народного господарства та між різними секторами. Вченим вказувалося, що договірне оформлення господарських зв'язків може мати місце лише в праві цивільному. Таким чином, він протиставляв договірні засади як принцип цивільного права плановим засадам як основному принципіві господарсько-адміністративного права. Названий поділ можна визнати більш категоричним і радикальним, ніж поділ правовідносин на основі так званого дуалізму приватного права. Зараз доведено, що жоден договір не може мати лише приватні інтереси. Уже те, що зобов'язання між двома сторонами оформляються договором і особливо у письмовій формі, свідчить про наявність публічних елементів (якщо форма письмова – то передбачається, що колись текст договору читатиме третя особа).

Зрозуміло, що позиція про жорсткий поділ права лише на адміністративне та цивільне із відсутністю договорів у межах першого і стовідсоткове «привласнення» договорів собі другим була піддана критиці представниками теорії господарського права іще на межі 1920-1930-х років. Л. Гінцбург зазначав, що схема прямого постачання та внутрішньо-організаційного регулювання поступається місцем конкретному різноманіттю найскладніших договірних відносин, за допомогою яких планові заходи втілюються у життя [8, с. 4].

У господарсько-правовій літературі цього періоду зазначалося, що існування в радянському господарстві двох форм організації обміну, які визначаються різницею між державною та колгоспно-кооперативною власністю, зумовлює застосування двох різних типів договорів. Товарний обіг, що спирався на безпосереднє планування і зумовлювався єдністю державної власності, отримав свій вираз в «плановому» господарському договорі. Ринковий же обіг, в який включається більша частина продукції колгоспів і який регулюється з боку держави економічними важелями та опосередкованими формами планування, нормувався «цивільно-

правовим» договором. І хоча в літературі того часу багато питань (зокрема, співвідношення господарського та цивільного договорів, визначення сфери поширення в товарному обігу кожного з цих типів договорів, розмежування їх за принципом планування економічного обігу тощо) були спірними, переважав погляд на господарський договір як на інститут господарського права, що відрізнявся від цивільно-правового договору.

Третій період розвитку теорії господарського договору розпочався від 1938 року і продовжувався до 1956 року. Саме на сумнозвісній Нараді з питань науки радянської держави і права у 1938 році під керівництвом головного теоретика радянського права того часу – генерального прокурору СРСР і доктора наук із цивільного права А.Я. Вишинського концепцію господарського договору було визнано помилковою, її прихильників оголошено «ворогами народу» і закладено дуалістичний підхід до правового забезпечення регулювання економіки з позицій цивільного та адміністративного права. Такий підхід означав, що вертикальні зв'язки в управлінні народним господарством забезпечувало адміністративне право, а горизонтальні зв'язки – цивільне. При цьому і думки не припускалося про можливість гнучкого поєднання в межах одного зобов'язання приватних і публічних інтересів, вертикальних і горизонтальних відносин. Це було не випадково, адже жорсткій бюрократичній системі керівництва народним господарством непотрібні були «обтяжливі» правові конструкції, оскільки правопорядок в економіці повинен був забезпечуватися за допомогою адміністративних методів [9, с. 139-140].

У цей час договір почав розглядатися як єдиний цивільно-правовий інститут, визнавалося, що в межах єдиної системи цивільно-правового договору відмінності існують, але їхній ступінь не достатній для розчленування єдиного інституту на низку самостійних інститутів. Специфіка нормування тієї чи іншої сфери майнових відносин знаходить своє законодавче закріплення в нормах про той чи інший тип договорів. У спеціальній літературі досліджувалася проблема співвідношення плану і договору, було введено термін «договір, що базується на плані». Під господарськими договорами пропонувалося розуміти договори планові і відносити до них договори купівлі-продажу між соціалістичними

організаціями та підрядні договори в сфері капітального будівництва. Хоча термін «господарський договір» в цей період зустрічався в законодавстві та арбітражній практиці, проте монографічних досліджень з цієї проблематики до середини 50-х років XX століття не було.

Із посиленням планових засад в умовах соціальної економіки, старі договірні типи зазнавали суттєвих змін. Ці зміни стосувалися насамперед договірних форм, які опосередковували товарні відносини між соціалістичними організаціями з приводу розширеного відтворення основних фондів, збуту та постачання підприємств обладнанням, сировиною, іншими матеріалами, оптової торгівлі, а також надання послуг транспортними організаціями та кредитування народного господарства. Під впливом планових засад із старих договірних типів поступово розвивалися нові правові форми, однією з яких є господарський договір. У 1954 році з'явилося перше монографічне дослідження господарського договору С.М. Братуся та Л.А. Лунца «Питання господарських договорів», яке було проведено у традиціях цивілістичної школи.

Четвертий період розпочався у 1956 році і тривав до кінця 80-х років. Поштовхом до цього стала дискусія на сторінках журналу «Радянське господарство і право» з питання про систему радянського права. З цією дискусією пов'язується відновлення господарсько-правової концепції. Саме з цього часу теоретичні питання господарського договору досліджуються відродженою господарсько-правовою наукою і цивілістикою «паралельно», в гострій полеміці між собою. Саме в цей час у правознавстві найбільш ґрунтовно було розроблено теорію господарського договору. Слід зазначити, що значна кількість проблем правового регулювання господарського договору і теоретично-обґрунтованих шляхів їх подолання, які ретельно розроблялись у юридичній науці протягом десятиліть, так і не знайшли свого вирішення у нормах права. Більше того, чимало наукових розробок залишилися сьогодні незатребуваними. Чинне законодавство України, яке регулює окремі види договірних відносин в галузі економіки, не містить узагальнюючого поняття терміну «господарський договір», хоча повинно визначити та забезпечити ясність та однозначність даного поняття, яке використовується в правозастосовній діяльності.

Новим, **п'ятим періодом** становлення докторини господарського договору можна вважати час від початку 1990-х років, коли розпочався розвиток науки господарського права в Україні і господарському договору як одному із центральних інститутів господарського права було присвячено достатньо уваги у теорії, практиці і законодавстві. У цей час було підготовлено кілька дисертацій, покликаних сприяти вирішенню практичних проблем договірних відносин у сфері господарювання України, значну кількість посібників і підручників, велику кількість наукових статей у правовій та діловій періодиці України, сформовано групи вчених і практиків, що вивчали й удосконалювали положення правового регулювання господарсько-договірних відносин. І на сьогодні теоретичні і практичні положення господарського договору продовжують свій розвиток.

2. Значення господарських договорів у врегулюванні господарських зобов'язань

Договір є однією із найголовніших і найпоширеніших форм врегулювання зобов'язальних відносин у сфері господарювання.

Значення господарського договору для суб'єктів господарювання різних видів та організаційно-правових форм неможливо переоцінити. Серед іншого завдяки господарському договору забезпечується якість продукції, робіт, послуг, що є предметом договору. Господарський договір дозволяє захищати комерційну та банківську таємницю, проводити наукові дослідження, впроваджувати у діяльність суб'єктів господарювання досягнень науки і техніки, забезпечувати суб'єкти господарювання необхідними ресурсами тощо. Договір не лише конкретизує вимоги до якості предмета зобов'язання, закріплені в нормативно-технічній документації, але й часто встановлює підвищені показники якості, які відповідають інтересам сторін. Завдяки господарському договору сторони можуть вважати себе захищеними від невиконання або неналежного виконання зобов'язань контрагентами, а в крайньому випадку звертатися до господарського суду. Без наявності договору це було б проблематичним.

Як підкреслив В.Ф. Опришко, господарський договір є одним з інструментів, що забезпечує господарські зв'язки всіх ланок народногосподарського комплексу [10, с. 227-228]. С.Е. Жилінський підсумував, що єдиним інструментом відновлення і підтримання втрачених зв'язків є договір [11, с. 361]. В умовах ринку роль договору не зводиться лише до оформлення господарських зв'язків, він стає одним з правових інструментів господарства, оскільки саме через дію договору вносяться елементи планомірної організованості і на рівні самих господарюючих суб'єктів, і народного господарства як єдиного цілого. Останнє досягається через створення контрактної системи [12, с. 46].

О.А. Беяневич справедливо зазначає, що в умовах ринкової економіки господарський договір є основним засобом організації відносин між суб'єктами господарювання та важливим інструментом правової організації господарського життя суспільства в цілому. Господарський договір дає змогу врахувати специфіку окремого господарського зв'язку та узгодити його з типізованими моделями організації господарських зв'язків того чи іншого виду, а також із загальноноормативним режимом правового регулювання [13, с. 3]. Договір є найважливішим засобом, що дисциплінує господарський обіг, оскільки покладає відповідальність на сторони, які не виконують обов'язки, передбачені договором [14, с. 357].

3. Функції, принципи і форми господарських договорів

Зазвичай у праві функція ототожнюється зі значенням, роллю договору. З іншого боку, функція – це вираження основних цілей використання договірної форми або самого договору. А з третьої сторони, функцією господарського договору можна вважати засвідчення юридичного факту. Четвертий підхід полягає у тому, що функції договору вчені визначають крізь призму регулятивних властивостей як юридичного акту, його здатності урегулювати відповідні суспільні відносини [15, с. 139-140]. Н.М. Пархоменко вказує, що функція договору включає в себе його роль, значення і завдання в механізмі правового регулювання суспільних відносин [16, с. 14].

Науковці вважають, що якщо функція господарського договору виступає як абстрактне поняття, то функція того чи іншого договору завжди конкретна. Характер та вид функцій визначається природою даного договору. Так, договір поставки та договір підряду на капітальне будівництво в силу різниці, яка існує у сфері опосередковуваних ними суспільних відносин, володіють функціями, що в дечому не співпадають [17, с. 84].

Господарський договір, крім загально-договірних функцій, виконує також специфічні функції. До загальнодоговірних функцій В.С. Щербина відносить наступні: ініціативна, програмно-координаційна, інформаційна, гарантійна, правозахисна функції [18, с. 266-267].

До загальних функцій комерційного договору В.С. Мілаш відносить також функцію інтеграції, яка, на її думку, має дві форми прояву: 1) договір є результатом узгодженої волі сторін, він інтегрує волю сторін, націлену на досягнення необхідних для кожного з них правових та економічних результатів; 2) за його допомогою відбувається інтеграція економічних інтересів суб'єктів економічної діяльності [19, с. 51]. Враховуючи те, що аналогічну функцію виконують також цивільно-правові договори (з тією різницею, що в них не завжди присутній саме економічний інтерес), вважаємо, що її слід віднести до загальнодоговірних функцій.

В.С. Щербина відносить до специфічних наступні функції:

- правового забезпечення економічних потреб стосовно тих споживачів, потреби яких централізовано враховуються державою і фінансуються за рахунок державного бюджету;
- правового засобу реалізації державних замовлень. Державне замовлення реалізується шляхом укладення господарських договорів (державних контрактів) між його виконавцями і споживачами продукції, послуг, замовниками робіт;
- правового інструмента (засобу) децентралізованого планування господарської діяльності. Ця функція полягає в тому, що юридичними актами планування діяльності суб'єктів господарювання є їхні плани виробничого і соціального розвитку, які, у свою чергу, розробляються,

виходячи з попиту на продукцію, роботи, послуги. Попит же визначається двома правовими формами: державним замовленням та господарськими договорами [20, с. 267].

В.Г. Вердніков виділяв також **функцію господарського договору як засобу спільного уточнення і конкретизації сторонами умов виконання завдань народногосподарського плану**, пошуку найкращих шляхів їх реалізації, регулювання співробітництва сторін в досягненні вказаної цілі [21, с. 148].

4. Основні види господарських договорів

Загальні положення про господарські договори визначаються нормами ГК України.

Статтею 265 визначено, що за **договором поставки** одна сторона - постачальник зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) другій стороні - покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму.

Договір поставки укладається на розсуд сторін або відповідно до державного замовлення.

Сторонами договору поставки можуть бути суб'єкти господарювання, зазначені у пунктах 1, 2 частини другої статті 55 ГК України. Умови договорів поставки повинні викладатися сторонами відповідно до вимог Міжнародних правил щодо тлумачення термінів «Інкотермс». Поставка товарів без укладення договору поставки може здійснюватися лише у випадках і порядку, передбачених законом. Реалізація суб'єктами господарювання товарів негосподарюючим суб'єктам здійснюється за правилами про договори купівлі-продажу.

Договір поставки може бути укладений на один рік, на строк більше одного року (довгостроковий договір) або на інший строк, визначений угодою сторін. Якщо в договорі строк його дії не визначений, він вважається укладеним на один рік.

У статті 272 передбачено, що державна закупка сільськогосподарської продукції здійснюється за **договорами контрактації**, які укладаються на основі державних замовлень на поставку державі сільськогосподарської продукції.

За договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її.

У договорах контрактації повинні передбачатися:

- види продукції (асортимент), номер державного стандарту або технічних умов, гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин;
- кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника;
- ціна за одиницю, загальна сума договору, порядок і умови доставки, строки здавання-приймання продукції;
- обов'язки контрактанта щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти і підприємства;
- взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору;
- інші умови, передбачені Типовим договором контрактації сільськогосподарської продукції, затвердженим у порядку, встановленому КМУ.

У статті 275 визначено, що за **договором енергопостачання** енергопостачальне підприємство (енергопостачальник) відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі - енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується.

Відпуск енергії без оформлення договору енергопостачання не допускається. Предметом договору енергопостачання є окремі види

енергії з найменуванням, передбаченим у державних стандартах або технічних умовах. Виробники і постачальники енергії, що займають монопольне становище, зокрема суб'єкти природних монополій, зобов'язані укласти договір енергопостачання на вимогу споживачів, які мають технічні засоби для одержання енергії. Розбіжності, що виникають при укладенні такого договору, врегульовуються відповідно до вимог ГК України.

Енергопостачальні підприємства інших, крім державної і комунальної, форм власності можуть брати участь у забезпеченні енергією будь-яких споживачів, у тому числі через державну (комунальну) енергомережу, на умовах, визначених відповідними договорами.

Статтею 283 передбачено, що за **договором оренди** одна сторона (орендодавець) передає другій стороні (орендареві) за плату на певний строк у користування майно для здійснення господарської діяльності.

У користування за договором оренди передається індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення (або цілісний майновий комплекс), що не втрачає у процесі використання своєї споживчої якості (неспоживна річ).

Об'єктом оренди можуть бути:

- державні та комунальні підприємства або їх структурні підрозділи як цілісні майнові комплекси, тобто господарські об'єкти із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг), відокремленою земельною ділянкою, на якій розміщений об'єкт, та автономними інженерними комунікаціями і системою енергопостачання;
- нерухоме майно (будівлі, споруди, приміщення);
- інше окреме індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення, що належить суб'єктам господарювання.

Оренда структурних підрозділів державних та комунальних підприємств не повинна порушувати виробничо-господарську цілісність, технологічну єдність даного підприємства. Законом може бути встановлено перелік державних та комунальних підприємств, цілісні майнові комплекси яких не можуть бути об'єктом оренди.

До відносин оренди застосовуються відповідні положення ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України.

Істотними умовами договору оренди є: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); строк, на який укладається договір оренди; орендна плата з урахуванням її індексації; порядок використання амортизаційних відрахувань; відновлення орендованого майна та умови його повернення або викупу.

Оцінка об'єкта оренди здійснюється за відновною вартістю. Умови договору оренди зберігають свою силу на весь строк дії договору, а також у разі якщо після його укладення законодавством встановлено правила, що погіршують становище орендаря.

Реорганізація орендодавця не є підставою для зміни умов або розірвання договору оренди.

Строк договору оренди визначається за погодженням сторін. У разі відсутності заяви однієї із сторін про припинення або зміну умов договору оренди протягом одного місяця після закінчення строку дії договору він вважається продовженим на такий самий строк і на тих самих умовах, які були передбачені договором.

Стаття 291 передбачає, що:

1. Одностороння відмова від договору оренди не допускається.
2. Договір оренди припиняється у разі:
 - закінчення строку, на який його було укладено;
 - викупу (приватизації) об'єкта оренди;
 - ліквідації суб'єкта господарювання-орендаря;
 - загибелі (знищення) об'єкта оренди.
3. Договір оренди може бути розірваний за згодою сторін. На вимогу однієї із сторін договір оренди може бути достроково розірваний з підстав, передбачених ЦК України для розірвання договору найму, в порядку, встановленому статтею 188 ГК України.
4. Правові наслідки припинення договору оренди визначаються відповідно до умов регулювання договору найму ЦК України.

Стаття 292 вказує, що **лізинг** – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на

визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів – фінансовий чи оперативний. За формою здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним тощо.

Об'єктом лізингу може бути нерухоме і рухоме майно, призначене для використання як основні фонди, не заборонене законом до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг.

Майно, яке є державною (комунальною) власністю, може бути об'єктом лізингу тільки за погодженням з органом, що здійснює управління цим майном, відповідно до закону.

Не можуть бути об'єктами лізингу земельні ділянки, інші природні об'єкти, а також цілісні майнові комплекси державних (комунальних) підприємств та їх структурних підрозділів. Перехід права власності на об'єкт лізингу до іншої особи не є підставою для розірвання договору лізингу.

Статтею 293 зазначено, що за **договором міни (бартеру)** кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність, повне господарське відання чи оперативне управління певний товар в обмін на інший товар.

Сторона договору вважається продавцем того товару, який вона передає в обмін, і покупцем товару, який вона одержує взамін.

За погодженням сторін можлива грошова доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості, якщо це не суперечить законодавству.

Не може бути об'єктом міни (бартеру) майно, віднесене законодавством до основних фондів, яке належить до державної або комунальної власності, у разі якщо друга сторона договору міни (бартеру) не є відповідно державним чи комунальним підприємством. Законодавством можуть бути встановлені також інші особливості здійснення бартерних (товарообмінних) операцій, пов'язаних з придбанням і використанням окремих видів майна, а також здійснення таких операцій в окремих галузях господарювання.

До договору міни (бартеру) застосовуються правила, що регулюють договори купівлі-продажу, поставки, контрактації, елементи яких містяться в договорі міни (бартеру), якщо це не суперечить законодавству і відповідає суті відносин сторін.

Статтею 294 визначено основи зобов'язань зі **зберігання у товарному складі**:

1. Товарним складом визнається організація, що здійснює зберігання товарів та надає пов'язані із зберіганням послуги на засадах підприємницької діяльності.

2. Товарний склад є складом загального користування у разі якщо із закону, інших правових актів або виданого суб'єкту господарювання дозволу (ліцензії) впливає, що він зобов'язаний приймати на зберігання товари від будь-якого товароволодільця.

3. Зберігання у товарному складі здійснюється за **договором складського зберігання**.

4. До регулювання відносин, що впливають із зберігання товарів за договором складського зберігання, застосовуються відповідні положення ЦК України.

Статтею 295 визначено, що **комерційне посередництво (агентська діяльність)** є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє.

Комерційним агентом може бути суб'єкт господарювання (громадянин або юридична особа), який за повноваженням, оснований на агентському договорі, здійснює комерційне посередництво.

У статті 297 передбачено, що за **агентським договором** одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати послуги другій стороні (суб'єкту, якого представляє агент) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок.

Агентський договір повинен визначати сферу, характер і порядок виконання комерційним агентом посередницьких послуг, права та

обов'язки сторін, умови і розмір винагороди комерційному агентові, строк дії договору, санкції у разі порушення сторонами умов договору, інші необхідні умови, визначені сторонами.

Договором повинна бути передбачена умова щодо території, в межах якої комерційний агент здійснює діяльність, визначену угодою сторін. У разі якщо територію дії агента в договорі не визначено, вважається, що агент діє в межах території України.

Агентський договір укладається в письмовій формі. У договорі має бути визначено форму підтвердження повноважень (представництва) комерційного агента.

У статті 307 зазначається, що за **договором перевезення вантажу** одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (вантажоодержувачу), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Договір перевезення вантажу укладається в письмовій формі. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням перевізного документа (транспортної накладної, коносамент тощо) відповідно до вимог законодавства. Перевізники зобов'язані забезпечувати вантажовідправників бланками перевізних документів згідно з правилами здійснення відповідних перевезень.

Вантажовідправник і перевізник у разі необхідності здійснення систематичних впродовж певного строку перевезень вантажів можуть укласти довгостроковий договір, за яким перевізник зобов'язується у встановлені строки приймати, а вантажовідправник – подавати до перевезення вантажі у погодженому сторонами обсязі.

Залежно від виду транспорту, яким передбачається систематичне перевезення вантажів, укладаються такі довгострокові договори:

- довгостроковий – на залізничному і морському транспорті;
- навігаційний – на річковому транспорті (внутрішньому флоті);
- спеціальний – на повітряному транспорті;
- річний – на автомобільному транспорті.

Порядок укладення довгострокових договорів встановлюється відповідними транспортними кодексами, транспортними статутами або правилами перевезень.

У статті 312 передбачено, що за **договором перевезення вантажу в прямому змішаному сполученні** перевезення здійснюється від вантажовідправника до вантажоодержувача двома або більше перевізниками різних видів транспорту за єдиним перевізним документом.

Стаття 316 визначає, що за **договором транспортного експедирування** одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу.

Договором транспортного експедирування може бути встановлений обов'язок експедитора організувати перевезення вантажу транспортом і за маршрутом, вибраним експедитором або клієнтом, укласти від свого імені або від імені клієнта договір перевезення вантажу, забезпечувати відправку і одержання вантажу, а також виконання інших зобов'язань, пов'язаних із перевезенням.

Договором транспортного експедирування може бути передбачено надання додаткових послуг, необхідних для доставки вантажу (перевірка кількості та стану вантажу, його завантаження та вивантаження, сплата мита, зборів і витрат, покладених на клієнта, зберігання вантажу до його одержання у пункті призначення, одержання необхідних для експорту та імпорту документів, виконання митних формальностей тощо).

Стаття 318 зазначає, що за **договором підряду на капітальне будівництво** одна сторона (підрядник) зобов'язується своїми силами і засобами на замовлення другої сторони (замовника) побудувати і здати замовникові у встановлений строк визначений договором об'єкт відповідно до проектно-кошторисної документації або виконати зумовлені договором будівельні та інші роботи, а замовник зобов'язується передати підряднику затверджену проектно-кошторисну документацію, надати йому будівельний майданчик, прийняти закінчені будівництвом об'єкти і оплатити їх.

Договір підряду укладається на будівництво, розширення, реконструкцію та перепрофілювання об'єктів; будівництво об'єктів з покладенням повністю або частково на підрядника виконання робіт з проектування, поставки обладнання, пусконаладжувальних та інших робіт; виконання окремих комплексів будівельних, монтажних, спеціальних, проектно-конструкторських та інших робіт, пов'язаних з будівництвом об'єктів.

Забезпечення будівництва матеріалами, технологічним, енергетичним, електротехнічним та іншим устаткуванням покладається на підрядника, якщо інше не передбачено законодавством або договором.

Зміст договору підряду на капітальне будівництво, що укладається на підставі державного замовлення, має відповідати цьому замовленню.

Договір підряду на капітальне будівництво повинен передбачати:

- найменування сторін;
- місце і дату укладення;
- предмет договору (найменування об'єкта, обсяги і види робіт, передбачених проектом);
- строки початку і завершення будівництва, виконання робіт;
- права і обов'язки сторін;
- вартість і порядок фінансування будівництва об'єкта (робіт);
- порядок матеріально-технічного, проектного та іншого забезпечення будівництва;
- режим контролю якості робіт і матеріалів замовником;
- порядок прийняття об'єкта (робіт);
- порядок розрахунків за виконані роботи, умови про дефекти і гарантійні строки;
- страхування ризиків, фінансові гарантії;
- відповідальність сторін (відшкодування збитків);
- урегулювання спорів, підстави та умови зміни і розірвання договору.

Стаття 354 передбачає, що за **договором страхування** страховик зобов'язується у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній страхувальником у договорі страхування, а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

Орган державної влади, уповноважений здійснювати нагляд за страховою діяльністю, має право відповідно до закону встановлювати додаткові вимоги до договорів страхування.

При укладенні договору страхування страховик має право вимагати у страхувальника довідку про його фінансовий стан, підтверджену аудитором (аудиторською організацією).

Укладення договору страхування може посвідчуватися страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом), що є формою договору страхування.

Стаття 366 вказує, що за **договором комерційної концесії** одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

Договір комерційної концесії передбачає використання комплексу наданих користувачеві прав, ділової репутації і комерційного досвіду правоволодільця в певному обсязі, із зазначенням або без зазначення території використання щодо певної сфери підприємницької діяльності.

У статті 367 передбачено, що:

1. Договір комерційної концесії повинен бути укладений у письмовій формі у вигляді єдиного документа. Недодержання цієї вимоги тягне за собою недійсність договору.

2. Договір комерційної концесії підлягає державній реєстрації органом, який здійснив реєстрацію суб'єкта господарювання, що виступає за договором як правоволоділець. Якщо правоволоділець зареєстрований як суб'єкт господарювання не в Україні, реєстрація договору комерційної концесії здійснюється органом, який зареєстрував суб'єкта господарювання, що є користувачем.

3. У відносинах з третіми особами сторони договору комерційної концесії мають право посилалися на договір лише з дня його державної реєстрації. Відсутність реєстрації договору позбавляє сторони права в разі спору посилалися на цей договір.

4. Інші вимоги щодо укладання договору комерційної концесії встановлюються законом.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ:

Отже, на основі лекції можна відзначити, що:

1. Періодизація розвитку доктрини господарського права має наступний вигляд:

- перший етап проходив від прадавніх часів до закінчення періоду НЕПу, коли формувалися положення про господарський договір;

- другий етап охоплює часи від переходу до адміністративно-господарського регулювання у кінці 1920-х років до 1938 року. Характеризується поглядом на господарський договір як на інститут господарського права;

- третій етап починається з 1938 року і продовжується до 1956 року. Концепція господарського договору була піддана остракізмові, її прихильників оголошено «ворогами народу»;

- четвертий етап розпочався з 1956 року і тривав до кінця 80-х років. Характеризувався відновленням господарсько-правової концепції;

- п'ятий – сучасний етап триває з початку 1990-х років до сьогодні і характеризується законодавчим закріпленням положень про господарський договір у ГК України і спеціальному законодавстві;

2. Значення господарського договору для суб'єктів господарювання різних видів та організаційно-правових форм неможливо переоцінити.

Завдяки господарському договору забезпечується якість продукції, робіт, послуг, що є предметом договору. Господарський договір дозволяє захищати комерційну та банківську таємницю, проводити наукові дослідження, впроваджувати у діяльність суб'єктів господарювання досягнень науки і техніки, забезпечувати суб'єкти господарювання необхідними ресурсами тощо. Він не лише конкретизує вимоги до якості предмета зобов'язання, закріплені в нормативно-технічній документації, але й часто встановлює підвищені показники якості, які відповідають

інтересам сторін. Завдяки йому сторони можуть вважати себе захищеними від невиконання або неналежного виконання зобов'язань контрагентами, а в крайньому випадку звертатися до господарського суду. Без наявності договору це було б проблематичним.

3. Основними функціями господарського договору є:

I. загальнодоговірні: ініціативна, програмно-координаційна, інформаційна, гарантійна, правозахисна функції;

II. загальні: 1) договір є результатом узгодженої волі сторін, він інтегрує волю сторін, націлену на досягнення необхідних для кожного з них правових та економічних результатів; 2) за його допомогою відбувається інтеграція економічних інтересів суб'єктів економічної діяльності; 3) регулятивна – договори регулюють відносини між їх учасниками; 4) координаційна – умови договору узгоджуються сторонами; 5) функція інструменту планування – сторони планують свою діяльність; 6) контрольна – за допомогою договорів здійснюється контроль за їх учасниками; 7) охоронна – договори містять дані про можливість застосування управненою стороною договору оперативно-господарських та інших санкцій.

III. специфічні:

- правового забезпечення економічних потреб стосовно тих споживачів, потреби яких централізовано враховуються державою і фінансуються за рахунок державного бюджету;
- правового засобу реалізації державних замовлень;
- правового інструмента (засобу) децентралізованого планування господарської діяльності.

Функція господарського договору як засобу спільного уточнення і конкретизації сторонами умов виконання завдань народногосподарського плану, пошуку найкращих шляхів їх реалізації, регулювання співробітництва сторін в досягненні вказаної цілі.

4. ГК України визначає загальні положення договорів:

поставки, контрактації, енергопостачання, оренди, лізингу, міни (бартеру), складського зберігання, агентського, перевезення вантажу, перевезення вантажу в прямому змішаному сполученні, транспортного експедирування, підряду на капітальне будівництво, страхування, комерційної концесії.

Завдання для самоконтролю

1. Скласти схему видів господарських договорів з їх істотними умовами і зобов'язаннями сторін.
2. Скласти схему функцій господарських договорів.
3. Скласти схему визначень ключових понять лекції із посиланням на їх авторів.

Питання для самоконтролю

1. Поняття публічних зобов'язань.
2. Поняття господарського договору.
3. Порядок укладання господарських договорів.
4. Істотні умови господарського договору.
5. Види господарських договорів.
6. Укладання господарських договорів.
7. Виконання господарських договорів.
8. Способи забезпечення зобов'язань.
9. Умови припинення господарського зобов'язання.
10. Правові наслідки зміни та розірвання господарського договору.

Теми рефератів

1. Порядок укладання господарських договорів за законодавством України та інших країн.
2. Загальний та спрощений порядок укладання господарських договорів.
3. Застосування типових форм договорів у різних сферах господарювання.
4. Істотні умови господарських договорів.
5. Способи забезпечення виконання господарських зобов'язань за різними договорами.

Тема 5. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення зобов'язань між людиною та іншими учасниками зобов'язальних відносин

План

- 1. Історія становлення цивільно-правових договорів як форми документації зобов'язань у повсякденному житті людини.**
- 2. Поняття та значення цивільно-правових договорів у врегулюванні зобов'язань різного виду.**
- 3. Функції, принципи і форми цивільно-правових договорів.**
- 4. Основні види цивільно-правових договорів.**

1. Історія становлення цивільно-правових договорів як форми документації зобов'язань у повсякденному житті людини.

Розвиток господарських відносин у сфері економіки, пов'язаний із виробництвом, розподілом і споживанням продукції, товарів, робіт і послуг потребує якісного документального забезпечення зобов'язальних відносин між усіма учасниками таких відносин. Однією із основних і найбільш ефективних сучасних форм документування і регулювання зобов'язальних відносин на сьогодні залишається договір.

В ринковому господарстві ця правова конструкція надає професійним учасникам товарообігу право вільно узгоджувати і реалізовувати власні інтереси і цілі та визначати необхідні дії для їх досягнення, що в свою чергу обумовлює саморегулювання економічних відносин – найбільш ефективного способу організації господарської діяльності.

Договір відомий із давніх часів і пройшов довгий період розвитку. Його історія нараховує тисячоліття. Можливість застосування договорів дозволяє забезпечувати виконання зобов'язань у сфері економіці та побутовому житті громадян (підданих) держави. Проте, не дивлячись на давню історію договору, його основні складові (істотні умови) залишаються такими до сьогодні.

У праві Давнього Риму, яке вважається найбільш розвиненим серед тогочасних країн, договори були основним джерелом закріплення

цивільних і господарських зобов'язань. Можна казати про наявність у праві Давнього Риму договірного права, яке вже у ті часи вказувало на наявність приватних і публічних інтересів у зобов'язальних відносинах в економіці та побутовому житті людей. Мова йде лише про різне співвідношення таких зобов'язань у різних відносинах. Цивільно-правові договори регулювали переважну більшість зобов'язань між громадянами Риму у повсякденному житті.

Європейське середньовічне право, що переважно спиралося на право Давнього Риму, розвивало інститут договору. Протягом багатьох століть було розширено перелік видів договорів, сферу їх застосування, удосконалено порядок їх укладання, способи забезпечення виконання тощо. Положення про цивільно-правовий договір отримали закріплення у цивільних кодексах багатьох європейських та інших держав.

В СРСР цивільно-правовий договір користувався підтримкою законодавця та впливових правових шкіл. Концепція цивільно-правового договору отримала розвиток та сучасний вигляд у середині ХХ століття. А з іншого боку, при усьому цьому ЦК УРСР 1963 року не містив у собі визначення поняття договору. Велика кількість тогочасних радянських вчених і практиків давали різноманітні версії доктринального визначення поняття договору, виходячи з положень статті 41 ЦК УРСР 1963 року, яка розкривала поняття угоди – «дії громадян чи організацій, що спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків». Договором з 1960-х років цивілісти вважали дво- чи багатосторонню угоду. З цього часу до середини 1980-х років договір був покликаний конкретизувати або деталізувати умови планових закупівель, планових будівель, планових перевезень, планового виробництва, планової реалізації продукції тощо. По суті своїй такий договір був господарським, проте в основному врегульовувався нормами законодавства цивільного. А відносини між громадянами носили спорадичний, навіть можна сказати хаотичний характер, тому зобов'язання між громадянами врегульовувалися на основі звичайних разових і суто цивільно-правових договорів, які не мали відношення до планових актів державних органів і передбачали волю вибору сторін. Укладання ж договорів у сфері господарювання здійснювалося у строки і на умовах, передбачені актами із планування розвитку окремих галузей економіки та народного

господарства взагалі. Свобода вибору сторін при цьому зводилася до мінімуму.

З початку 1990-х років роль договорів в економіці та повсякденному житті людей підвищилася. У господарській сфері договір поступово отримав роль локального акта господарського законодавства, який визначав зобов'язання його сторін. У сфері цивільного права якісно і належним чином оформлений договір став запорукою захисту інтересів добросовісної сторони у правоохоронних та судових органах держави. І саме на сучасному розвитку договірного права та законодавства України про договори з'явилися легальні визначення поняття «договір» в актах цивільного та господарського законодавства (зокрема у лекції за темою 3 вказувалося, що ЦК України у частині 1 статті 626 називає договором домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків).

2. Поняття та значення цивільно-правових договорів у врегулюванні зобов'язань різного виду.

У ЦК України законодавець двічі намагається визначити поняття цивільно-правового договору. Першу спробу зроблено у статті 202 під видом визначення поняття правочину як дії особи, спрямованої на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми. Дво- і багатосторонні правочини є договорами. Тобто у договорі мають бути як мінімум дві сторони. Взагалі слово «правочин» в інших галузях права крім цивільного не зустрічається. Якщо ж правочин є одностороннім, то тут також є зобов'язальні відносини, але не укладається договір. У цивільному праві та інших галузях права односторонніх правочинів менше, ніж договорів, однак за визначеним співвідношенням договори також входять до складу правочинів.

На основі визначення сутності правочину у спрощеному вигляді договором у цивільному праві часто визнають погоджену дію двох або більше осіб, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Дія двох чи більше осіб повинна бути узгоджена під час

проведення усних чи письмових перемовин стосовно предмету та інших істотних умов майбутнього договору. У цивільно-правовому договорі важливе значення має свобода волі сторін, оскільки вони не повинні укладатися під примусом.

У господарському праві частіше використовується поняття угоди, яке поширене й у праві цивільному. Договір можна також вважати одним із видів угод. Але у будь-якому випадку договір є більш розвиненою категорією, ніж правочин та угода. Договір породжує, змінює або припиняє повністю чи частково зобов'язання в усіх сферах життя людини, а також є засобом регулювання поведінки різних учасників цивільних, господарських та інших правовідносин.

Відомий російський вчений-господарник Б.І. Пугінський, порівнюючи договір із угодою, вказує, що договір не лише встановлює права й обов'язки, але й передбачає здійснення суб'єктом предметних дій, зміст яких закріплено в угоді. Договір визначає, що конкретно повинно бути зроблено та які юридичні вимоги приділяються до виконання дій. Відповідно роль і функції договору є значно ширшими, ніж у традиційному розумінні угоди [22, с. 42].

У статті 626 ЦК України дається визначення поняття договору як домовленості двох чи більше осіб, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Тобто договір прирівнюється до домовленості, при досягненні та документальному закріпленні якої виникають або легітимізуються зобов'язання між сторонами. Ця домовленість є вольовим актом її сторін - сторін договору, на основі якого виникають зобов'язання. Саме наявність свободи волі у учасників договору відрізняє договір від інших правових актів, юридичних фактів і подій, на основі яких також можуть виникати зобов'язання.

Іноді під поняттям договору розуміють саме цивільні зобов'язання (правовідносини), що виникли з договору як юридичного факту, або мають на увазі правовий документ, яким зафіксовано факт виникнення договірної зобов'язання з волі його учасників.

Договір може розглядатися як зобов'язальне правовідношення, юридичний факт і як локальний нормативно-правовий акт. Це є іпостасями або частинами одного явища, які відрізняються між собою правовим наповненням. Наповнення договору як юридичного факту

становлять договірні умови, що породжують виникнення речових прав та зобов'язальних відносин; наповнення договору як зобов'язального правовідношення становлять самі зобов'язання сторін; наповнення договору як локального нормативно-правового акту становлять його форма, складена за передбаченими законодавчими правилами, що передбачає письмове (рідше (майже ніколи) усне) викладення істотних умов, які зобов'язують сторони вчиняти ті чи інші дії або ж утримуватися від певних дій.

Окремими вченими - цивілістами, зокрема М.І. Брагінським, В.В. Вітрянським, Ю.К. Толстим, М.М. Агарковим та деякими іншими справедливо вказується на можливість існування речово-зобов'язальних правовідносин, які виникають на основі договору. Особливість таких відносин полягає у наявності двох об'єктів: об'єктом першого роду служать дії зобов'язаної особи, а роль об'єкта другого роду виконує річ, яка в результаті таких дій повинна бути передана (виготовлена і передана).

Таким чином, договором можна визнати правочин, в якому на засадах рівності беруть участь дві або більше особи з метою набуття, зміни або припинення зобов'язань у відносинах, що регулюються цивільним законодавством. Цивільно-правовим договором є добровільна домовленість сторін, що формує юридичний факт, яким були породжені права й обов'язки учасників у сфері цивільного права. Такий договір включає у себе три складові: договір як угода двох і більше осіб; договір як зобов'язання на основі цивільно-правової угоди; договір як документ, на основі якого виникли зобов'язання.

Багатовизначеність поняття «цивільно-правовий договір» знайшла своє відбиття у цивільних кодексах країн романо-германської правової родини, що мають значну історію становлення правової системи, зокрема Франції, Нідерландів, Італії, Російської Федерації, а також і України.

Значення цивільно-правових договорів у врегулюванні зобов'язань різного виду є дуже великим, оскільки вони заклали засади регулюванню усіх основних відносин в усіх сферах життя людини, суспільства й економіки.

3. Принципи, функції і форми цивільно-правових договорів.

Серед легальних видів договору стаття 626 ЦК України називає односторонній договір, в якому одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони; двосторонній договір, у якому правами та обов'язками наділені обидві сторони договору; відплатний договір, яким є будь-який договір крім такого, в якому вказано зворотнє. Відплатний договір характеризується передачею сторонами майна, грошей, прав тощо.

Статтею 3 ЦК України третьою із шести загальних засад цивільного законодавства названо свободу договору. І саме свобода цивільного договору є першим його принципом.

У статті 6 ЦК України вказано, що:

1. Сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства;
2. Сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами;
3. Сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд;
4. Сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Свободу договору авторами ЦК України зроблено спробу розкрити і в статті 627 «Свобода договору». Проте нового нічого у ній не міститься, а навпаки, робиться посилання на статтю 6: «Відповідно до статті 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. У договорах за участю фізичної особи - споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав

споживачів». Названий принцип означає наявність у сторін права вибору контрагентів договору, виду та форми договору (зокрема, право укласти як класичні договори, передбачені законодавством, так і договори, що йому не суперечать, а отже дозволені); право нотаріального посвідчення договору; право вносити зміни і доповнення до договору; припиняти його дію тощо; право обирати способи забезпечення виконання договору і міри відповідальності до порушників.

Серед основних елементів цивільно-правового договору також виділяється його **зміст**: умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Натупною характеристикою є **обов'язковість договору**: договір є обов'язковим для виконання сторонами. У випадку його невиконання чи неналежного виконання до порушників можуть бути застосовані санкції різного характеру, передбачені відповідними статтями ЦК України, ГК України та актів спеціального законодавства.

Серед типових умов договору ЦК України прямо називає його **строк** (час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору) та **ціну** (яка встановлюється за домовленістю сторін).

Серед **типових функцій цивільного договору** виділяються ще названі О.О. Красавчиковим:

- **ініціативна** – полягає в тому, що як результат погодження волі сторін договір є водночас актом вияву ініціативи і реалізації диспозитивності учасників договору;
- **програмно-координаційна** – означає, з одного боку, що договір є своєрідною програмою поведінки його учасників один щодо одного, а з другого, – засобом координації цієї поведінки сторін на засадах рівності, диспозитивності та ініціативи;
- **інформаційна** – виявляється в тому, що завдяки чітко сформульованим умовам договір містить певну інформацію щодо наявних прав та обов'язків у сторін, яка в разі спору може бути врахована і юрисдикційним органом для правильної кваліфікації взаємовідносин сторін і прийняття законного та обґрунтованого рішення з цього спору;

- **гарантійна** – зводиться до залучення для стимулювання належного виконання зобов'язань системи забезпечувальних засобів, які також набувають договірної форми (застави, завдатку, гарантії, поруки, неустойки тощо);
- **захисна** – полягає в тому, що завдяки договору включається в дію механізм захисту порушених прав шляхом примусу до виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків, застосування заходів оперативного впливу тощо.

Зазначені функції об'єднуються більш загальною – **регулятивною функцією договору** як правового засобу регулювання правомірної поведінки учасників цивільних правовідносин.

Особливістю цивільно-правового договору є те, що його **форма** дуже часто може бути не лише письмовою, але й усною. Проте усна форма допускається далеко не для всіх договорів. Значна кількість правовідносин повинна виникати лише на основі письмового договору. Усними є договори, в яких одна або дві сторони є громадянами. Ці договори є найбільш простими за співвідношенням прав та обов'язків сторін.

Письмово оформлені договори оформляються майже завжди, коли обидві сторони є суб'єктами господарювання й, у свою чергу, можуть бути простими і нотаріально засвідченими. Сторони можуть нотаріально засвідчити будь-який цивільно-правовий чи господарський договір. А в окремих випадках, наприклад, при укладанні договору купівлі-продажу житлового приміщення, нотаріальне засвідчення договору визнано обов'язковим законом.

4. Основні види цивільно-правових договорів.

ЦК України у статті 633 називає **публічний договір** як договір, в якому одна сторона - підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо). Умови публічного договору встановлюються

однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги.

Зараз можемо вказати на неточність цього визначення, оскільки фактично першою стороною публічного договору є не тільки підприємець, як вказано у названій нормі, але і некомерційний суб'єкт господарювання (наприклад, вищий навчальний заклад, державна лікарня, професійна спілка, політична партія, кредитна спілка, торгово-промислова палата, товарна біржа, благодійна організація тощо). А тому визначення, надане публічним зобов'язанням та публічним договором у ГК України, є правильним.

Статтею 634 ЦК України визначає договором приєднання договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору.

У статті 553 передбачено, що за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

При цьому зазначається, що порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі, а поручителем може бути одна особа або кілька осіб.

Тобто, договір поруки можна вважати одним із важливих і дієвих засобів забезпечення виконання зобов'язань у сфері господарювання та повсякденному житті людей.

Статтею 655 названо договір купівлі-продажу, за яким одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

У статті 698 окремо виділено договір роздрібної купівлі-продажу, за яким продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно

призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його.

Частиною другою цієї статті вказано на публічний характер цього договору.

Стаття 705 присвячена **договору найму-продажу**, за яким до переходу до покупця права власності на переданий йому продавцем товар покупець є наймачем (орендарем) цього товару. Покупець стає власником товару, переданого йому за договором найму-продажу, з моменту оплати товару, якщо інше не встановлено договором.

За **договором поставки** (стаття 712) продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму.

Договір контрактації сільськогосподарської продукції (стаття 713) передбачає, що виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору.

Стаття 714 проголошує, що за **договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу** одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання.

За **договором міни (бартеру)** (стаття 715) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар. Кожна із сторін договору міни є продавцем того товару, який він передає в обмін, і покупцем товару, який він одержує взамін. Договором може бути встановлена доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості. Право власності на обмінювані товари переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не встановлено договором або законом. Договором може бути встановлений обмін майна на роботи (послуги). Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору міни.

У статті 717 визначено, що за **договором дарування** одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

А в пункті 2 зроблено застереження, що договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування.

За **договором ренти** (стаття 731) одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі.

Договором ренти може бути встановлений обов'язок виплачувати ренту безстроково (безстрокова рента) або протягом певного строку.

За **договором довічного утримання (догляду)** (стаття 744) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно.

Цей договір не може укладатися у сфері господарювання, а лише врегульовувати зобов'язання між окремими громадянами і опосередковує переважно реалізацію приватних інтересів. Хоча наявність таких зобов'язань повинна братися до уваги й у відносинах у сфері

господарювання. Так, при підготовці кредитної історії позичальника кредитний експерт банку повинен враховувати наявність у власників майна або керівників суб'єкта господарювання цивільно-правових зобов'язань.

За **договором найму (оренди)** (стаття 759) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк. Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору найму (оренди).

Цей договір може знайти продовження у **договорі піднайму**, тобто переданні наймачем речі у користування іншій особі (стаття 774), що можливе лише за згодою наймодавця, якщо інше не встановлено договором або законом. Строк договору піднайму не може перевищувати строку договору найму. До договору піднайму застосовуються положення про договір найму.

Договір прокату згідно зі статтею 787 передбачає, що наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у користування за плату на певний строк.

У пунктах 2 і 3 цієї статті визначено відповідно, що договір прокату є договором приєднання і публічним договором.

За **договором лізингу** (стаття 806) одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

Зобов'язання за договором лізингу є складними і комплексними. До них застосовуються положення про найм (оренду), купівлю-продаж, поставку. Більш ретельно зобов'язання за договором лізингу будуть розглянуті у темі № 10.

Окремо у ЦК України виділено регулювання зобов'язань за **договором найму (оренди) житла** (стаття 810), в яких одна сторона - власник житла (наймодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (наймачеві) житло для проживання у ньому на певний строк за плату.

І як розвиток попереднього договору статтею 810-1 визначено **договір оренди житла з викупом**, за яким одна сторона - підприємство-орендодавець передає другій стороні - фізичній особі (особі-орендарю) житло за плату на довготривалий (до 30 років) строк, після закінчення якого або достроково, за умови повної сплати орендних платежів, житло переходить у власність орендаря.

І схожим на попередні є **договір піднайму житла** (стаття 823), за яким наймач за згодою наймодавця передає на певний строк частину або все найняте ним помешкання у користування піднаймачеві. Піднаймач не набуває самостійного права користування житлом. Цей договір є оплатним. Розмір плати за користування житлом встановлюється договором піднайму. Строк договору піднайму не може перевищувати строку договору найму житла. У разі дострокового припинення договору найму житла одночасно з ним припиняється договір піднайму. До договору піднайму не застосовується положення про переважне право на укладення договору на новий строк.

Натупним є **договір позички**, визначений статтею 827, за яким одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку. Користування річчю вважається безоплатним, якщо сторони прямо домовилися про це або якщо це впливає із суті відносин між ними. Цей договір між громадянами може укладатися в усній формі; а коли хоча б однією зі сторін є суб'єкт господарювання чи державний орган, то тільки у письмовій.

Загальні положення про **договір підряду** визначені статтею 837. За цим договором одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Цей договір у сенсі названої статті може укладатися на виготовлення,

обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові.

А окремо статтею 875 визначено договір будівельного підряду, за яким підрядник зобов'язується збудувати і здати у встановлений строк об'єкт або виконати інші будівельні роботи відповідно до проектно-кошторисної документації, а замовник зобов'язується надати підрядникові будівельний майданчик (фронт робіт), передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов'язок не покладається на підрядника, прийняти об'єкт або закінчені будівельні роботи та оплатити їх. Договір будівельного підряду укладається на проведення нового будівництва, капітального ремонту, реконструкції (технічного переоснащення) підприємств, будівель (зокрема житлових будинків), споруд, виконання монтажних, пусконаладжувальних та інших робіт, нерозривно пов'язаних з місцезнаходженням об'єкта.

У статті 892 визначено засади **договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт**, за яким підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її. Договір може охоплювати весь цикл проведення наукових досліджень, розроблення та виготовлення зразків або його окремі етапи.

Значну увагу у ЦК України присвячено договорам у сфері транспорту.

Так, за **договором про надання послуг** (стаття 901) одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Договір перевезення вантажу, названий у статті 909, передбачає, що одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а

відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

За договором перевезення пасажирів (стаття 910) одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення.

Укладення договору перевезення пасажирів та багажу підтверджується видачею відповідно квитка та багажної квитанції, форми яких встановлюються відповідно до транспортних кодексів (статутів).

За договором чартеру (фрахтування) одна сторона (фрахтівник) зобов'язується надати другій стороні (фрахтувальникові) за плату всю або частину місткості в одному чи кількох транспортних засобах на один або кілька рейсів для перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти або з іншою метою, якщо це не суперечить закону та іншим нормативно-правовим актам.

Статтею 914 передбачено, що перевізник і власник (володілець) вантажу в разі необхідності здійснення систематичних перевезень можуть укласти **довгостроковий договір**. За цим договором перевізник зобов'язується у встановлені строки приймати, а власник (володілець) вантажу – передавати для перевезення вантаж у встановленому обсязі. У довгостроковому договорі перевезення вантажу встановлюються обсяг, строки та інші умови надання транспортних засобів і передання вантажу для перевезення, порядок розрахунків, а також інші умови перевезення.

За договором транспортного експедирування (стаття 929) одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу.

Договором транспортного експедирування може бути встановлено обов'язок експедитора організувати перевезення вантажу транспортом і за маршрутом, вибраним експедитором або клієнтом, зобов'язання експедитора укласти від свого імені або від імені клієнта договір перевезення вантажу, забезпечити відправку і одержання вантажу, а також інші зобов'язання, пов'язані з перевезенням.

У статті 936 врегульовано основні положення про **договір зберігання**. За ним одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності. Договором зберігання, в якому зберігачем є особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності (професійний зберігач), може бути встановлений обов'язок зберігача зберігати річ, яка буде передана зберігачеві в майбутньому. Договір зберігання є публічним, якщо зберігання речей здійснюється суб'єктом підприємницької діяльності на складах (у камерах, приміщеннях) загального користування. Як бачимо, тут знову міститься неточність, згідно з якою першою стороною публічного договору є СПД, а насправді нею може бути і некомерційний суб'єкт господарювання.

За врегульованим статтею 957 **договором складського зберігання** товарний склад зобов'язується за плату зберігати товар, переданий йому поклажодавцем, і повернути цей товар у схоронності. Договір складського зберігання, укладений складом загального користування, є публічним договором. Договір складського зберігання укладається у письмовій формі. Письмова форма договору складського зберігання вважається дотриманою, якщо прийняття товару на товарний склад посвідчене складським документом.

Схожим на попередній є **договір зберігання речі, прийнятої ломбардом**. У статті 967 вказується, що договір зберігання речі, прийнятої ломбардом від фізичної особи, оформляється видачею іменної квитанції. Ціна речі визначається за домовленістю сторін. Ломбард зобов'язаний страхувати на користь поклажодавця за свій рахунок речі, прийняті на зберігання, виходячи з повної суми їх оцінки.

Договір про надання індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком, названий статтею 970, в якій сказано, що банк може передати поклажодавцеві індивідуальний банківський сейф (його частину або спеціальне приміщення) для зберігання у ньому цінностей та роботи з ними. За цією статтею банк видає поклажодавцеві ключ від сейфа, картку, що ідентифікує поклажодавця, інший знак або документ, що посвідчує право його пред'явника на доступ до сейфа та одержання з

нього цінностей. А банк приймає від поклажодавця цінності, контролює їх поміщення у сейф та одержання їх із сейфа.

Схожим є **договір про надання індивідуального банківського сейфа, що не охороняється банком** (стаття 971), до якого у питаннях за вміст сейфа застосовуються положення ЦК України про майновий найм (оренду).

Зобов'язання зі **зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту** (стаття 972) впливають з відповідного договору, за яким камери схову загального користування, що перебувають у віданні організацій, підприємств транспорту, зобов'язані приймати на зберігання речі пасажирів та інших осіб незалежно від наявності у них проїзних документів. На підтвердження прийняття речі на зберігання до камери схову (крім автоматичних камер) поклажодавцеві видається квитанція або номерний жетон.

Цей договір є цивільно-правовим і зобов'язань у відносинах у сфері господарювання не стосується. Аналогічне можна сказати і про наступний – договір **зберігання речей у гардеробі організації** (стаття 973): якщо річ здана у гардероб організації, зберігачем є ця організація. Зберігач речі, зданої до гардеробу, незалежно від того, чи здійснюється зберігання за плату чи безоплатно, зобов'язаний вжити усіх необхідних заходів щодо забезпечення схоронності речі; – зобов'язання зі **зберігання речей пасажирів під час його перевезення** (стаття 974), за якими перевізник зобов'язаний забезпечити схоронність валізи (сумки), особистих речей пасажирів (крім дорогоцінностей та грошей), які пасажир перевозить у відведеному місці; – зобов'язання зі **зберігання речей у готелі** (стаття 975), за якими готель відповідає за схоронність речей, внесених до готелю особою, яка проживає у ньому. Річ вважається такою, що внесена до готелю, якщо вона передана працівникам готелю або знаходиться у відведеному для особи приміщенні. Готель відповідає за втрату грошей, інших цінностей (цінних паперів, коштовностей) лише за умови, що вони були окремо передані готелю на зберігання.

Значно більше публічних інтересів може мати **договір зберігання речей, що є предметом спору**, передбачений статтею 976, за яким дві або більше осіб, між якими виник спір про право на річ, можуть передати цю

річ третій особі, яка бере на себе обов'язок після вирішення спору повернути річ особі, визначеній за рішенням суду або за погодженням усіх осіб, між якими є спір.

Річ, яка є предметом спору, може бути передана на зберігання за рішенням суду. Зберігачем у цьому разі може бути особа, призначена судом, або особа, визначена за домовленістю сторін, між якими є спір. Річ передається на зберігання іншій особі за її згодою, якщо інше не встановлено законом. Зберігач має право на плату за рахунок сторін, між якими є спір.

У статті 977 вказано, що за **договором зберігання транспортного засобу** в боксах та гаражах, на спеціальних стоянках зберігач зобов'язується не допускати проникнення в них сторонніх осіб і видати транспортний засіб за першою вимогою поклажодавця. А якщо зберігання автотранспортних засобів здійснюється СПД, такий договір є публічним. З приводу неточності стосовно співвідношення термінів «СПД» і «суб'єкт господарювання» вказувалося раніше.

Положення про **договір охорони** визначені статтею 978, згідно із якою за договором охорони охоронець, який є СПД, зобов'язується забезпечити недоторканність особи чи майна, які охороняються. Володілець такого майна або особа, яку охороняють, зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої та майнової безпеки і щомісячно сплачувати охоронцю встановлену плату.

За **договором страхування** (стаття 979) одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору. Цей договір укладається лише у письмовій формі.

Похідним від названого є **договір перестрахування**, за яким згідно зі статтею 987 страховик, який уклав договір страхування, страхує в іншого страховика (перестраховика) ризик виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником. Страховик, який уклав договір

перестраховування, залишається відповідальним перед страхувальником у повному обсязі відповідно до договору страхування.

За **договором доручення** (стаття 1000) одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя. Договором доручення може бути встановлено виключне право повіреного на вчинення від імені та за рахунок довірителя всіх або частини юридичних дій, передбачених договором. У договорі можуть бути встановлені строк дії такого доручення та (або) територія, у межах якої є чинним виключне право повіреного.

Статтею 1011 визначено, що за **договором комісії** одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента.

Похідним від названого є **договір субкомісії**, визначений статтею 1015, згідно з якою за згодою комітента комісіонер має право укласти договір субкомісії з третьою особою (субкомісіонером), залишаючись відповідальним за дії субкомісіонера перед комітентом.

За договором субкомісії комісіонер набуває щодо субкомісіонера права та обов'язки комітента. У виняткових випадках, якщо цього вимагають інтереси комітента, комісіонер має право укласти договір субкомісії без згоди комітента. Комітент не має права без згоди комісіонера вступати у відносини з субкомісіонером.

Важливим у тому числі і для вимог зобов'язань корпоративного права є **договір управління майном**, названий статтею 1029, за яким одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

За **договором позики** (стаття 1046) одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості.

Договір позики є укладеним з моменту передання грошей або інших речей, визначених родовими ознаками.

Кредитний договір (стаття 1054) передбачає, що банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Окремо статтею 1057 виділено **комерційний кредит**. Договором, виконання якого пов'язане з переданням у власність другій стороні грошових коштів або речей, які визначаються родовими ознаками, може передбачатися надання кредиту як авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг (комерційний кредит), якщо інше не встановлено законом.

Договір банківського вкладу (депозиту) (стаття 1058) передбачає, що одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором. Якщо вкладником є громадянин, то цей договір є публічним.

Окремо у статті 1066 названо **договір банківського рахунка**, за яким банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком.

За цим договором банк має право використовувати грошові кошти на рахунку клієнта, гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами. І не має права визначати та контролювати напрями використання грошових коштів клієнта та встановлювати інші, не передбачені договором або законом, обмеження його права розпоряджатися грошовими коштами на власний розсуд.

За **договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги)** (стаття 1077) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника). Клієнт може відступити факторові свою грошову вимогу до боржника з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором. Зобов'язання фактора за договором факторингу може передбачати надання клієнтові послуг, пов'язаних із грошовою вимогою, право якої він відступає.

Предметом договору факторингу може бути право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога).

За **договором комерційної концесії** (стаття 1115) одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг. Предметом договору комерційної концесії є право на використання об'єктів права інтелектуальної власності (торговельних марок, промислових зразків, винаходів, творів, комерційних таємниць тощо), комерційного досвіду та ділової репутації. Договором комерційної концесії може бути передбачено використання предмета договору із зазначенням або без зазначення території використання щодо певної сфери цивільного обороту.

Договір концесії є важливим у сучасній економіці, а тому більш ретельно буде розглянутий у наступних темах.

Важливим є і **договір про спільну діяльність** (стаття 1130), за яким сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові. Спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників.

Договір про спільну діяльність укладається у письмовій формі. Умови договору про спільну діяльність, у тому числі координація спільних дій учасників або ведення їхніх спільних справ, правовий статус

виділеного для спільної діяльності майна, покриття витрат та збитків учасників, їх участь у результатах спільних дій та інші умови визначаються за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом про окремі види спільної діяльності.

Схожим на попередній є **договір простого товариства**, названий у статті 1132, за яким сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети.

Отже, ЦК України врегульовує велику кількість договорів, на основі яких виникають зобов'язання як у побутовому житті громадян, так і в економіці під час здійснення їх учасниками господарської (зокрема і підприємницької) діяльності. Зрозуміло, що наведені статті або їх частини із ЦК України носять загальний характер і конкретизуються спеціальним законодавством, зокрема і нормами ГК України.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ:

Отже, на основі лекції можна відзначити, що:

- договір відомий із давніх часів і пройшов довгий період розвитку. Його історія нараховує тисячоліття. Можливість застосування договорів дозволяє забезпечувати виконання зобов'язань у сфері економіки та побутовому житті громадян (підданих) держави;
- у праві Давнього Риму, яке вважається найбільш розвиненим серед тогочасних країн, договори були основним джерелом закріплення цивільних і господарських зобов'язань. Можна казати про наявність у праві Давнього Риму договірного права, яке вже у ті часи вказувало на наявність приватних і публічних інтересів у зобов'язальних відносинах в економіці та побутовому житті людей;
- європейське середньовічне право, що переважно спиралося на право Давнього Риму, розвивало інститут договору. Протягом багатьох століть було розширено перелік видів договорів, сферу їх застосування, удосконалено порядок їх укладання, способи забезпечення виконання тощо;

- в СРСР цивільно-правовий договір користувався підтримкою законодавця та впливових правових шкіл. Концепція цивільно-правового договору отримала розвиток та сучасний вигляд у середині XX століття. А з іншого боку, при усьому цьому ЦК УРСР 1963 року не містив у собі визначення поняття договору;
- з початку 1990-х років роль договорів в економіці та повсякденному житті людей підвищилася. У господарській сфері договір поступово отримав роль локального акта господарського законодавства, який визначав зобов'язання його сторін. У сфері цивільного права якісно і належним чином оформлений договір став запорукою захисту інтересів добросовісної сторони у правоохоронних та судових органах держави;
- у статті 626 ЦК України дається визначення поняття договору як домовленості двох чи більше осіб, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Тобто договір прирівнюється до домовленості, при досягненні та документальному закріпленні якої виникають або легітимізуються зобов'язання між сторонами;
- статтею 3 ЦК України третьою із шести загальних засад цивільного законодавства названо свободу договору. І саме свобода цивільного договору є першим його принципом;
- серед типових функцій цивільного договору виділяються ще названі О.О. Красавчиковим: ініціативна; програмно-координаційна; інформаційна; гарантійна; захисна. Зазначені функції об'єднуються більш загальною – регулятивною функцією договору як правового засобу регулювання правомірної поведінки учасників цивільних правовідносин;
- особливістю цивільно-правового договору є те, що його форма дуже часто може бути не лише письмовою, але й усною. Проте усна форма допускається далеко не для всіх договорів. Письмова форма може бути простою та нотаріально засвідченою;
- ЦК України містить вказівку на більш ніж 4 десятки різних договорів. Їх розвиток можна знайти у ГК України, спеціальному законодавстві. Крім цього громадянам і суб'єктам господарювання не заборонено укладати й інші договори, навіть прямо не передбачені законодавством.

Завдання для самоконтролю

1. Скласти схему можливих видів договорів у цивільному праві.
2. Скласти схему зобов'язань учасників цивільно-правових договорів за різними договорами.
3. Скласти схему-порівняння відносин і зобов'язань учасників усних і письмових цивільно-правових договорів.

Питання для самоконтролю

1. Поняття договору і цивільно-правового договору.
2. Цивільно-правові договори у римському праві.
3. Види істотних умов для різних цивільно-правових договорів.
4. Забезпечення виконання зобов'язань за цивільно-правовими договорами у римському праві.
5. Договір дарування.
6. Договір позики і позички.
7. Договори займу, найму, оренди.
8. Договір купівлі-продажу.
9. Договір банківського вкладу (депозиту).
10. Договір перевезення пасажирів.

Теми рефератів

1. Види цивільно-правових і господарських договорів у Давньому Римі.
2. Розвиток вчень про договір у радянському праві.
3. Порівняльно-правова характеристика договорів оренди у цивільно-правовій та господарській сфері.
4. Істотні умови різних цивільно-правових договорів.
5. Способи забезпечення виконання зобов'язань за цивільно-правовими договорами.

Тема 6. Установчі документи суб'єктів господарювання, на основі яких виникають зобов'язання

План

1. Загальні положення утворення (реєстрації) суб'єктів господарювання.
2. Види і зміст установчих документів суб'єктів господарювання, що породжують зобов'язання.
3. Суперечливі питання змісту установчих документів суб'єктів господарювання.

1. Загальні положення утворення (реєстрації) суб'єктів господарювання.

Як уже було визначено під час вивчення теми 2, утворення (реєстрація) суб'єктів зобов'язальних правовідносин відбувається на основі Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Проте Законом визначаються зобов'язання державної реєстраційної служби та уповноважених осіб засновників новостворюваного суб'єкта господарювання з моменту звернення останніх до реєстраційної служби. А перед цим у засновників майбутнього суб'єкта господарювання уже виникають зобов'язання один перед іншим на першому етапі утворення. Так, засновники збираються у певному місці. Як правило, це орендований зал чи інше приміщення залежно від кількості людей. Одразу після зборів обирається особа, яка буде головувати на засіданні, а також секретар, який вестиме протокол засідання. На цьому засіданні приймається рішення про організаційно-правову форму майбутнього суб'єкта господарювання, про вид діяльності, органи управління та контролю, затверджується проект статуту (в окремих випадках – установчого договору). Але одним із найголовніших питань є питання про майнове забезпечення господарської діяльності. Засновники вирішують хто із них, у яких частках, яким майном чи грошима зробить внесок до майнової організації діяльності майбутнього суб'єкта господарювання. Також засновниками може вирішуватися і значна кількість інших більш або менш важливих питань, зокрема, питань про організацію діяльності органів, розподілу прибутків

та збитків між засновниками (членами), відповідальності засновників (членів) за невиконання чи неналежне виконання статутних документів або за інші порушення, реорганізації та ліквідації суб'єкта тощо. Після цього обирається група уповноважених осіб або одна особа визнається уповноваженою, які (яка) представляють інтереси усіх засновників у Державній реєстраційній службі. Далі уповноважені особи звертаються до державної реєстраційної служби та проходять весь шлях утворення (державної реєстрації) у порядку, розкритому при розгляді теми 2.

2. Види і зміст установчих документів суб'єктів господарювання, що породжують зобов'язання.

Господарська діяльність будь-якого суб'єкта господарювання неможлива без установчих документів. Установчі документи вказують назву та місце знаходження суб'єкта господарювання, містять інформацію про організаційно-правову форму, предмет і завдання його діяльності, перелік його засновників та учасників, розмір та порядок формування статутного капіталу, порядок розподілу прибутків та збитків, склад органів управління та контролю, їх компетенцію, порядок реорганізації та ліквідації тощо.

Установчі документи суб'єкта господарювання як правило являють собою пакет (комплект) документів встановленої законом форми, згідно з якими економічна сутність вважається повноцінним суб'єктом права (більше того, суб'єктом господарювання) з певною господарською компетенцією.

Установчими документами суб'єкта господарювання найчастіше є статут і засновницький договір. Між ними є певні відмінності, які, можна прогнозувати, з часом нівелюються і через певний проміжок часу поділ на види установчих документів зникне.

Значення установчих документів вказує на те, що на їх основі функціонує певна «установа», тобто суб'єкт господарювання або підприємство, установа, організація; або ж на те, що певна сутність була «установлена», тобто утворена чи узаконена. Хоча сучасне господарське законодавство, теорія і практика не сформували однозначного ставлення до предмета «установчі документи», оскільки також дозволяють

паралельно застосовувати термін «статутні документи», як, наприклад, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (тобто від слова «статут») та термін «засновницькі документи», як, наприклад, Закон України «Про державне регулювання виробництва, торгівлі спиртом етиловим, коньячним та тютюновими виробами» (тобто від слова «заснування»).

З іншого боку, на сьогодні ні господарське, ані цивільне законодавство не дають легального визначення поняття жодному із трьох названих термінів. Нормативні акти визначають лише які види установчих (статутних чи засновницьких) документів потрібно розробити та затвердити для функціонування суб'єкта господарювання у певній організаційно-правовій формі та яка інформація у них повинна міститися.

У статті 88 ЦК України вказується, що:

- у **статуті товариства** вказуються найменування юридичної особи, органи управління товариством, їх компетенція, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, якщо додаткові вимоги щодо змісту статуту не встановлені ЦК України або іншим законом;
- у **засновницькому договорі товариства** визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені ЦК України або іншим законом;
- в **установчому акті установи** вказується її мета, визначаються майно, яке передається установі, необхідне для досягнення цієї мети, структура управління установою. Якщо в установчому акті, який міститься у заповіті, відсутні окремі із зазначених вище положень, їх встановлює орган, що здійснює державну реєстрацію.

У статті 57 ГК України названо установчі документи суб'єктів господарювання – рішення про їх утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання.

У **засновницькому договорі** засновники зобов'язуються утворити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності щодо

його утворення, умови передачі йому свого майна, порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю суб'єкта господарювання та участі в ньому засновників, порядок вибуття та входження нових засновників, інші умови діяльності суб'єкта господарювання, які передбачені законом, а також порядок його реорганізації та ліквідації відповідно до закону.

Статут суб'єкта господарювання повинен містити відомості про його найменування, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного капіталу та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми суб'єкта господарювання, передбачені законодавством. Статут може містити й інші відомості, що не суперечать законодавству.

Положенням визначається господарська компетенція органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів у випадках, визначених законом.

Статут (положення) затверджується власником майна (засновником) суб'єкта господарювання чи його представниками, органами або іншими суб'єктами відповідно до закону.

Крім **обов'язкових** відомостей установчі документи можуть містити **альтернативні** положення, які не повинні суперечити законодавству України. Це положення, пов'язані з особливостями діяльності підприємства: про трудові відносини, засновані на членстві (колективні підприємства, кооперативи), про раду підприємства (порядок її створення, склад, компетенцію), про інші органи, які реалізують повноваження трудового колективу (раду трудового колективу, профспілковий комітет).

На підставі установчих документів створюються господарські організації, між якими одразу після створення виникають різні господарські зобов'язання; одразу з моменту створення виникають фінансово-правові зобов'язання між утвореними господарськими організаціями та державою; між організаціями та працівниками – трудові зобов'язання.

Цікавими також є зобов'язання між засновниками (учасниками) суб'єкта господарювання та самим суб'єктом і державними органами.

Хоча у законодавстві навіть немає визначення поняття «засновник», проте визначаються його права та обов'язки створити (zareestruvati) суб'єкт господарювання. Таким засновником може бути як людина, так і інший суб'єкт господарювання або державний орган, які приймають рішення про утворення суб'єкта господарювання, розробляють і затверджують установчі документи, виділяють майно для формування (утворення) статутного капіталу. А учасник суб'єкта господарювання може як бути засновником, так і не бути. В останньому випадку він «приходить» до складу вже діючого суб'єкта господарювання «зі сторони», погоджується з умовами його статутних документів, бере на себе зобов'язання виконувати їх положення. Саме з моменту його входження до складу учасників суб'єкта господарювання виникають зобов'язання між ним та іншими учасниками, а також самим суб'єктом господарювання.

Переважає більшість дій, які виконують засновники суб'єктів господарювання, спрямована на встановлення зобов'язальних відносин між ними, а також корпоративних зобов'язальних відносин між ними і створюваним суб'єктом господарювання. Як вказувалося вище, одним із найголовніших зобов'язань засновника є внесок грошових або матеріальних активів до статутного капіталу суб'єкта господарювання. Для того, щоб виконати це зобов'язання, засновник повинен мати повну цивільну право- та дієздатність, не бути обмеженим у правах, діяти в межах законодавства.

Зміст установчих документів суб'єктів господарювання можна навести на прикладі змісту засновницького договору повного і командитного товариств.

В.С. Петренко у дисертації на тему «Установчі документи суб'єктів господарювання» запропонував наступний перелік обов'язкових реквізитів засновницького договору повного чи командитного товариства:

- 1) імена (найменування) сторін, що уклали договір;
- 2) мета укладання договору (створення товариства);
- 3) найменування і правова форма товариства. Найменування повного товариства має містити імена (найменування) усіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слова «повне

товариство». Найменування командитного товариства має містити імена (найменування) усіх повних учасників, слова «командитне товариство» або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з доданням слів «і компанія», а також слова «командитне товариство»;

- 4) предмет діяльності товариства;
- 5) обов'язки учасників щодо створення товариства;
- 6) джерела утворення майна товариства, порядок внесення і розмір основних і додаткових внесків учасників;
- 7) умови про відповідальність конкретних учасників за зобов'язаннями товариства;
- 8) порядок розподілу прибутку і погашення збитків;
- 9) порядок управління справами товариства (перелік питань, для вирішення яких потрібна одностайність усіх учасників, вказівка на те, хто з учасників призначається уповноваженим по керівництву поточними справами, та ін.);
- 10) розмір та склад складеного капіталу товариства; розмір та порядок зміни часток кожного з учасників у складеному капіталі; розмір, склад та строки внесення ними вкладів;
- 11) права і обов'язки учасників;
- 12) відповідальність за порушення договору;
- 13) умови і порядок виходу учасників зі складу товариства і прийняття нових членів;
- 14) порядок розгляду спорів;
- 15) порядок зміни і розірвання договору, реорганізації і ліквідації товариства [23, с. 100-101].

3. Суперечливі питання змісту установчих документів суб'єктів господарювання.

Цікаві та суперечливі питання часто постають з приводу зобов'язань, що виникають на основі засновницького договору. Для того, щоб утворити (zareєструвати) окремі види нових суб'єктів господарювання достатньо затвердити його засновницький договір. Зокрема мова йде про «договірні товариства» – повні і командитні товариства, які утворюються

та діють на основі установчого (засновницького) договору. На основі засновницького договору між засновниками цих товариств виникають зобов'язання утворити товариство та спільно діяти для досягнення цілей його діяльності. На основі положень засновницького договору його учасники зобов'язуються виконувати його умови та отримують права вимагати цього від інших засновників (учасників).

Засновницький договір виконує функцію регламентації зобов'язальних відносин між засновниками з моменту його укладання до моменту державної реєстрації нового суб'єкта господарювання. Після державної реєстрації нового суб'єкта господарювання основною функцією засновницького договору стає регламентація зобов'язань у корпоративних правовідносинах, а також нормативного закріплення на локальному рівні правового статусу суб'єкта господарювання.

Засновницький договір і договір про заснування суб'єкта господарювання крім спільних мають також і відмінні ознаки. Зосередимо увагу на останніх:

так, договір про заснування суб'єктів господарювання регламентує лише зобов'язальні відносини між засновниками, як правило, лише на час утворення (реєстрації) суб'єкта господарювання, в окремих випадках – протягом усього часу діяльності суб'єкта господарювання. А засновницьким договором врегульовуються зобов'язальні та інші правовідносини, що існують впродовж усієї діяльності товариства. Тобто засновницький договір є установчим документом, а договір про заснування суб'єкта господарювання з певним перебільшенням можна вважати договором про наміри або попереднім договором;

крім цього, засновницький договір передбачає передачу засновниками майна або грошових коштів, необхідних для організації діяльності товариства, а отже, має оплатний характер. Договір про заснування суб'єкта господарювання має безоплатний характер і спрямований на організацію певної діяльності – утворення товариства;

договір про заснування товариства має двосторонній характер, і зобов'язання, що виникають на основі цього договору, передбачають наявність обопільних кореспондуючих прав та обов'язків. Засновницький же договір містить елементи договору на користь третьої особи – створюваного суб'єкта господарювання, і крім цього покладає на нього

певні зобов'язання в інтересах засновників. Ця особливість засновницького договору обумовлена його специфічними функціями регламентації корпоративних відносин між суб'єктом господарювання та його засновниками.

Засновницький договір має схожість із **договором про спільну діяльність**. Проте на відміну від останнього перший спрямовує зобов'язання сторін на утворення нового суб'єкта господарювання зі статусом юридичної особи. У другому випадку виконується спільне завдання без утворення нового суб'єкта господарювання.

Договір про заснування суб'єкта господарювання найчастіше припиняє свою чинність з моменту утворення нового суб'єкта (у цьому він має схожість із попереднім договором), тоді як **засновницький договір** діє від моменту утворення до моменту припинення суб'єкта господарювання.

Як вказує В.К. Мамутов, **засновницький договір** – це організаційно-правовий договір, за яким учасники зобов'язуються спільно діяти з метою заснування суб'єкта права, об'єднати майно для створення його економічної бази, що надає їм право приймати участь в його управлінні та отримувати дивіденди [24, с. 389].

Крім засновницького договору не обличений суперечливих моментів і статут. **Статут** є установчим документом переважної більшості суб'єктів господарювання. Серед господарських товариств статут застосовується при утворенні акціонерних товариств, товариств з обмеженою і додатковою відповідальністю.

Статут відрізняється від установчого договору якраз тим, що із договором часто не має нічого спільного. Статут є скоріше документом, який є підставою для виникнення зобов'язань між засновниками (учасниками) суб'єкта господарювання, між ними та самим суб'єктом, між ними та державою, між суб'єктом та державою. Мовою цивільно-правової науки статут можна визнати одностороннім (коли є один засновник) або багатостороннім (коли є два та більше засновники) корпоративним правочином, а мовою господарського права – локальним нормативно-правовим актом. Він набуває чинності з моменту державної реєстрації суб'єкта господарювання. Засновниками та/або особами, що застверджують статут суб'єкта господарювання, можуть бути один, двоє

чи кілька громадян, суб'єктів господарювання, органи господарського керівництва чи органи державної власди – суб'єкти публічного права в особі своїх уповноважених представників. Нормативно-правовий характер статуту будь-якого суб'єкта учасник суб'єкта господарювання господарювання зумовлюється значною кількістю умов, імперативно визначених нормативними актами про суб'єкти господарювання різного типу. Статут має значну схожість із договором приєднання, оскільки новий учасник, вступаючи до його складу, погоджується з його умовами.

Статут відрізняється від інших установчих документів, нормативно-правових актів та договорів.

На відмуну від засновницького договору статут є локальним господарським актом, а засновницький договір – договором. Останній визначає як зобов'язання між засновниками до утворення суб'єкта господарювання, так і зобов'язання між учасниками, що виникли після утворення суб'єкта господарювання, тоді як перший визначає зобов'язання, що виникають між учасниками суб'єкта господарювання та іншими громадянами, суб'єктами господарювання, державними органами, після його ухвалення.

Підсумками класичного договору є виникнення зобов'язань у його сторін, про що вказувалося у попередніх темах, а підсумками ухвалення статуту є виникнення зобов'язань як у засновників суб'єкта господарювання, так і у третіх осіб. І коло учасників зобов'язань, що виникли з моменту ухвалення статуту, є значно ширшим за коло учасників зобов'язань за звичайним договором.

На відміну від класичного господарського чи цивільно-правового договору, які укладаються на основі досягнення домовленості між сторонами, статут суб'єкта господарювання може ухвалюватися як підсумок голосування на установчих зборах більшістю голосів. Також зміну умов договору можна здійснити на основі домовленості між його учасниками, тоді як зміни до статуту вносяться найвищим органом управління суб'єкта господарювання і реєструються у державній реєстраційній службі. При цьому якщо у першому випадку усі сторони договору погодилися на внесення змін до нього, то внесення змін до статуту може бути здійснено на основі голосування більшістю чи кваліфікованою більшістю голосів учасників, серед яких далеко не всі можуть бути засновниками.

Слід зазначити, що у зарубіжному праві та законодавстві роль статуту поступово зменшується через підвищення ролі нормативних актів, якими в імперативному порядку держава затверджує основи здійснення діяльності тими чи іншими суб'єктами господарювання.

А загалом можна ще раз наголосити на тому, що у відносно недалекому майбутньому не буде поділу на види установчих документів суб'єктів господарювання. Питання буде лише у назві акта, який залишиться.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ:

Отже, на основі лекції можна відзначити, що:

- до затвердження установчих документів суб'єкта господарювання майбутні засновники проводять збори, на яких визначаються з усіма організаційними питаннями, зокрема, в якій організаційно-правовій формі буде діяти суб'єкт, розробити і затвердити проект статутного документу, обрати уповноважених осіб, які безпосередньо будуть представляти інтереси утворюваного суб'єкта у державній реєстраційній службі;
- установчі документи суб'єкта господарювання як правило являють собою пакет (комплект) документів встановленої законом форми, згідно з якими економічна сутність вважається повноцінним суб'єктом права (більше того, суб'єктом господарювання) з певною господарською компетенцією;
- сучасне господарське законодавство, теорія і практика не сформували однозначного ставлення до предмета «установчі документи», оскільки також дозволяють паралельно застосовувати термін «статутні документи», як, наприклад, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (тобто від слова «статут») та термін «засновницькі документи», як, наприклад, Закон України «Про державне регулювання виробництва, торгівлі спиртом етиловим, коньячним та тютюновими виробами» (тобто від слова «заснування»);
- основними видами установчих документів, на основі яких виникають зобов'язання між засновниками, учасниками суб'єктів господарювання, іншими суб'єктами господарювання, працівниками, державними органами, є засновницький договір, статут, положення;

- на підставі установчих документів створюються господарські організації, між якими одразу після створення виникають різні господарські зобов'язання; одразу з моменту створення виникають фінансово-правові зобов'язання між утвореними господарськими організаціями та державою; між організаціями та працівниками – трудові зобов'язання;

- зарубіжне господарське право та законодавство поступово рухається у бік підвищення публічних інтересів в усіх сферах і галузях, зокрема й у сфері економіки. Тому роль статуту поступово поступається місцем на користь нормативним актам держави, на основі яких виникають зобов'язання суб'єктів господарювання, їх засновниками, учасниками та іншими суб'єктами сфери економіки. А в Україні у відносно недалекому майбутньому зникне поділ на види установчих документів суб'єктів господарювання. Питання буде лише у назві акта, який залишиться.

Завдання для самоконтролю

1. Скласти схему відомостей про суб'єкт господарювання, що містяться в установчих документах.
2. Скласти схему можливих зобов'язань суб'єкта господарювання та його органів, що випливають із установчих документів.
3. Скласти схему способів захисту прав суб'єкта господарювання завдяки якісному оформленню установчих документів.

Питання для самоконтролю

1. Характеристика установчих документів суб'єктів господарювання.
2. Статут.
3. Установчий договір.
4. Положення про підприємство.
5. Відомості про підприємство.
6. Порядок оформлення установчих документів на підприємстві.
7. Реєстрація установчих документів.
8. Порядок внесення змін і доповнень до установчих документів.
9. Зобов'язання органів керівництва, визначені установчими документами.
10. Правова робота на підприємстві.

Теми рефератів

1. Порівняльна характеристика статуту та установчого договору.
2. Еволюція установчих документів суб'єктів господарювання протягом 200 років.
3. Захист від протиправних посягань на підприємство за допомогою установчих документів.
4. Удосконалення законодавства про установчі документи суб'єктів господарювання.
5. Установчі документи суб'єктів господарювання у США та країнах-членах ЄС.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ:

1. Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій. — К.: Атіка, 2004. — 624 с.
2. Господарське право: Навч. посібник / Жук Л.А., Жук І.Л., Неживець О.М. — К.: Кондор, 2003. — 400 с.
3. Беляневич О.А. Господарський договір та способи його укладання. — К.: Наукова думка. — 2002. — 279 с.
4. Хозяйственное право Украины: Учебник / Под ред. А.С. Васильева, О.П. Подцерковного. — Х.: ООО «Одиссей», 2005. — 2005. — 464 с.
5. Господарське право: Навч. посібник у схемах і таблицях / За заг. ред. канд. юрид. наук, доц. Шелухіна М.Л. — Донецьк: Норд-Прес-ДЮІ, 2006. — 613 с.
6. Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина: Навч. посібник. — Львів: Ліга-Прес, 2008. — 372 с.
7. Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій. — К.: Атіка, 2004. — 624 с.
8. Овчинников Н.И. Хозяйственный договор и структура договорных связей: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.712 / Ленинградский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени государственный университет им. А.А. Жданова. — Ленинград, 1972. — 38 с.
9. Предпринимательское (хозяйственное) право: Учебник / В 2-х т.; Отв. ред. О.М.Олейник. — М.: Юрист, 2000. — Т.1. — 727 с.
10. Советское право: Учебник / В.Ф. Опришко, О.А. Костюченко, Ю.Н. Крупка и др.; Под ред. В.Ф. Опришко. — К.: Выща шк., 1990. — 463 с.
11. Жилинский С.Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности): Учебник для вузов / Предисл. проф. В.Ф. Яковлева. — 4-е изд., изм. и доп. — М.: Издательство НОРМА, 2002. — 912 с.
12. Шевченко Л.И. О понятии, сущности и значении договорного регулирования имущественных отношений в условиях рыночной экономики // Государство и право. — 2005. — № 10. — С. 42-48.
13. Беляневич О.А. Господарський договір та способи його укладання: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. — К., 1999. — 180 с.

14. Господарське право: Навчальний посібник / Жук Л.А., Жук І.Л., Неживець О.М. – К.: Кондор, 2003. – 400 с.
15. Олюха В.Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – К., 2003. – 191 с.
16. Пархоменко Н.М. Договір в системі права України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1998. – 16 с.
17. Семеусов В.А. Функции хозяйственного договора. Учеб. пос. – Иркутск: Иркутский государственный университет им. А.А. Жданова, 1979. – 89 с.
18. Щербина В.С. Господарське право: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 592 с.
19. Мілаш В. Функції підприємницького комерційного договору // Право України. – 2006. – № 2. – С. 50-54.
20. Щербина В.С. Господарське право: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 592 с.
21. Хозяйственное право: учебное пособие / В.Г. Вердников, В.С. Мартемянов, А.И. Масляев и др.; Отв. ред. В.А. Рясенцев. – М.: ВЮЗИ, 1984. – 219 с.
22. Гражданское право / Под ред. А.П. Сергеева и Ю.К. Толстого. СПб., Ч.1, 1996. – 552 с.
23. Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Петренко Володимир Сергійович. — Одеса, 2005. — 211 с.
24. Хозяйственное право: Учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, В.В. Хахулин и др.; Под ред. В.К. Мамутова. — К.: Юринком Интер, 2002. — 912 с.

Навчальне видання

Дерев'янко Богдан Володимирович

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО

ЧАСТИНА I

Навчальний посібник

За редакцією автора

Видавництво УАБС.

Здано на виробництво 17.09.2015. Підп. до друку 30.09.2015.

Формат 60x84/16. Гарнитура Times.

Папір офсетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 4,6.

Тираж 100 пр. Вид. № 35.